

కథలు

నీతి, పురోణ, పాడుపు

విశ్వదాత్

సదాశివ సమారంభం

గురు దక్షిణామూర్తి

గురు వేదవ్యాస మహర్షి

గురు కుక మహర్షి

గురు నాటర మహర్షి

గురు వాల్మీకి మహర్షి

గురు శిక్షప్తి

శంకరాచార్య మధ్యమాం

గురు దత్తాత్రేయ

గురు బాలాఠి

గురు గోరమ బుద్ధ

గురు ఆదిశంకరాచార్య

గురు రామానుజాచార్యులు

గురు జ్ఞానేశ్వర్

గురు రవిదాస్

గురు కబీర్ దాస్

గురు చైతన్య మహా ప్రభువు

గురు నానక్

గురు రాఘవేంద్ర స్వామి

గురు వీరబ్రహ్మేంద్ర స్వామి

యోగి వేమన

అస్మదాచార్య పర్యంతం

గురు శ్రీరామ్ స్వామి

గురు లాహిరి మహాశయి

గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమ్మ శారదాదేవి

గురు వివేకానంద

గురు సాయి బాలా

గురు ఆరబింద్

గురు రమణ మహర్షి

గురు యోగానంద

గురు చక్రవర్తి ప్రభుపాద

గురు మళయాళస్వామి

గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి

గురు చంద్రశేఖర పరమహార్య

వందే గురుపరంపరాం...

నన్ను “నేను” తెలుసుకోవటానికి

నన్ను “నేను” మార్పుకోవటానికి

“నేను” గా ఉండటానికి

మరియు అత్యుత్తమ జీవన విధానానికి

కావలసిన భక్తి,జ్ఞాన,కర్మ,ధర్మ సమాచారం ఒకేచోట తెలుగులో ఉచితంగా!

సాధారణంగా వేదాంతం తెలుసుకోవాలనే కోరిక వుంటుంది, కాని గ్రంథాలు అందుబాటులో లేవు. ఇంకొకరి దగ్గర గ్రంథాలు వుంటాయి, కాని జిజ్ఞాసువులకి ఎక్కడ ఉన్నవో తెలియదు. అలాగే కొన్ని లైబ్రరీ లో కొన్ని రకాల పుస్తకాలు మాత్రమే లభ్యం అవుతున్నాయి, అంతేగాక విలువైన గ్రంథాలు సరైన సంరక్షణ లేక కనుమరుగైపోతున్నాయి, కనుక మన అందరి కోసం భారత ప్రభుత్వం పురాతన ఆధ్యాత్మిక గ్రంథాలను సంరక్షించే నిమిత్తం ఎంతో శ్రమతో కంప్యూటరీకరణ ద్వారా ఒక చోట చేర్చుతూ ఆన్ లైన్ చేయటం జరిగింది. ఇటువంటి విలువైన జ్ఞాన సంపదను మరింత సులభంగా అందుబాటులోకి తీసుకురావటానికి సాయి రామ్ సేవక బృందం ఉడతా భక్తి గా ఇప్పటివరకే దాదాపు 5000 పుస్తకాలను వివిధ వర్గాలుగా విభజించి PDF(eBOOK) రూపంలో ఆన్ లైన్ లో ఉచితంగా అందించటం జరిగింది. కనుక ప్రతి ఒక్కరు ఈ సదవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగలరు. ఇందుకు సహాయం అందించిన భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా <http://www.new.dli.ernet.in>), ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్(<https://archive.org>), గూగుల్ వెబ్ సైట్(<https://www.google.co.in>), మైక్రోసాఫ్ట్ వెబ్ సైట్(<http://www.microsoft.com>) కు మేము ఋణపడివున్నాము.అలాగే ఇటువంటి బృహత్తర కార్యక్రమానికి పెద్ద మొత్తం లో గ్రంథాలను అందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమునకు కూడా మనం ఋణపడివున్నాము. సాయి రామ్ సేవక బృందం కోరుకొనేది ఒక్కటి, ప్రతి ఇల్లు ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన గ్రంథాలతో నిండిపోవాలన్నదే మా కోరిక.

ఈ గ్రంథాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

- 1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: <http://www.new.dli.ernet.in> లేక <http://www.dli.ernet.in>
- 2) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్: <http://www.sairealattitudemanagement.org>
- 3) సాయి రామ్ గూగుల్ సైట్: <https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement>
- 4) ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్: <https://archive.org/details/SaiRealAttitudeManagement>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞం పై గల సలహాలు,సూచనలకు సేవక బృందాన్ని సంప్రదించుటకు: sairealattitudemgt@gmail.com

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సమాచారం: <https://www.facebook.com/SaiRealAttitudeManagement>

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సంబంధ వీడియోలు: <https://www.youtube.com/user/sairealattitudemgt>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞంలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొని, ఈ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని,మీరు సంతృప్తులైతే మరొక సాధకునికి, జిజ్ఞాసువులకు మార్గం చూపించగలరని ఆశిస్తున్నాము. మీరు చదువుకోవటంలో ఏమైనా ఇబ్బంది కలిగితే సేవక బృందంను సంప్రదించగలరు. ఒకవేళ మా సేవలో ఏమైన పొరపాటు వస్తే మన్నించగలరు.

ఈ గ్రంథపు భారత ప్రభుత్వ డిజిటల్ లైబ్రరీ గుర్తింపు సంఖ్య: 9000000004335

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన ప్రచారార్థం ఉచితంగా eBook రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఈ గ్రంథముపై వ్యాపార,ముద్రణ హక్కులు రచయిత,పబ్లిషర్స్ కి గలవు, కనుక వారిని సంప్రదించగలరని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

SaiRealAttitudeManagement(SAI RAM) - సాయి నిజ వ్యక్తిత్వ నిర్వహణ(సాయి రామ్)

* సర్వం శ్రీ సాయినాథ పాద సమర్పణమస్తు *

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

<http://www.new.dli.ernet.in>

Digital Library of India: Inc. X

www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India

Hosted by: Indian Institute of Science, Bangalore in co-operation with
CMU, IIT-H, NSF, ERNET and MCIT for the Govt. of India and 21 major participating centres.

Home Vision Mission Goals Benefits Content Selection Current Status People Funding Copyright Policy FAQ RFP

Books Journals Newspapers Palm-Leaves (Manuscripts)

Title:

Author:

Year: to

Subject: Any Subject

Language:

Scanning Centre: Any Centre

[Presentations and Report](#)
[Statistics Report](#)
[Status Report](#)
[Feedback](#) | [Suggestions](#) |
[Problems](#) | [Missing links or Books](#)

Click [here](#) for PDF collection
DLI MIRROR at IUCAA Data Center PUNE

For the first time in history, the Digital Library of India is digitizing all the significant works of Mankind.

[Click Here to know More about DLI](#) ^{New!}

Books	Journals	Newspapers	Manuscripts
<ul style="list-style-type: none"> Rashtrapati Bhavan CMU-Books Sanskrit TTD Tirupathi Kerala Sahitya Akademi	<ul style="list-style-type: none"> INSA	<ul style="list-style-type: none"> Times of India Indian Express The Hindu Deccan Herald Eenadu Vaartha	<ul style="list-style-type: none"> Tamil Heritage Foundation AnnaUniversity ^{New!}

Title Beginning with.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z					
Author's Last Name																														
A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z					
Year																														
1850-1900					1901-1910					1911-1920					1921-1930					1931-1940					1941-1950					1951-
Subject																														
Astrophysics	Biology	Chemistry	Education	Law	Mathematics	Mythology	Religion	For more subjects...																						
Language																														
Sanskrit	English	Bengali	Hindi	Kannada	Marathi	Tamil	Telugu	Urdu																						

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

“దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్టమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం” అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని జళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజూ పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్చాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నీ కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన ‘ఇచ్చ’ (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. “నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది” అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

విశ్వదాత

రచయిత :

‘జ్ఞానభాషాప్రవీణ’

కందాళ వేంకట సరసింహాచార్యులు,

ఆంధ్రాధ్యపకుడు, స్టాన్లీ బాలియోస్మితపాఠశాల, హైదరాబాదు (దక్షిణ)

ప్రచురించినది

వెలు విజ్ఞానభాషా. 0-14-9.

ఈ రచన

నేటిపిన్నలె రేపటిపెద్దలు; భావిపౌరులు. భాషాభివృద్ధి జాతీయ వికాసమున కొక గొప్పచిహ్నము. “దేశభాషలందుఁ దెలుఁగు లెస్స” — మున్ను తెలుఁగురాయఁడనిన సూక్తిని సార్థకముచేయుటకుఁ బ్రతితరమువారును యత్నించుట విధి. ఆ విధిని నిర్వర్తింప వలెనన్నను, పై రాయలసూక్తిని యథార్థమని ఋజువుచేయవలెననినను, భావిపౌరులుకాఁదగు నేటి బాలబాలికలకు తెనుఁగుఁదనము నెఱుకవడఁ జేయవలె ననినను పలుతెఱుఁగుల రచనలు కావలసియేయున్నవి.

ఈ నా రచనకీ క్రింది విషయములు మూలములు —

1. భాషామాతృసేవ.
2. రసవత్తరములును, సీతిబోధకములును, ఆదర్శకములునగు విషయములను కథాహాసమున విద్యార్థి లోకమున కందించుట.
3. కాళిదాస మహాకవి కావ్యములోని కథావస్తువు మూలమున నాతని రచనలోని యలంకారవైఖరిని విద్యార్థుల దృష్టికిఁ గొనితెచ్చుట.

ఇవి మనసుననిల్చి యీ పొత్తమును రచింపజేసినవి. నా యీరచనకు కాళిదాసుని ‘రఘువంశమహాకావ్యము’ లోని 2, 3, 4, 5 సర్గములందలి కథయే మాతృక. ఇందలి

కథయు, భావములు, నలంకారవైఖరియుఁ గాళిదాసునివి.
భాషయు నచ్చటచ్చటఁగొన్ని వర్ణనములును నావి.

సాధ్యమయినంతవఱకు నున్నతకక్ష్యల విద్యాధుల
కుపయుక్తమగు శైలికై యత్నించితిని. దాని సాఫల్యమును
గూర్చి విజ్ఞులెఱుఁగఁగలరు. సులభసంధులను కావలెనని
వాడితిని; ఉచితమనితోచిన తావుల సంధులను వదలితిని.

కేవలము భాషాజ్ఞానము గలపుటయెకాక పూర్వ
రాజన్యల సత్ప్రవర్తనములును, గురుశిష్యుల నడుమఁగల
సంబంధములును, రాజుల దాననిరతియు, విద్వాంసులయెడఁ
గల యభిమానమును నిందలి దిలీప-రఘు-వసిష్ఠ-వరతంతు-
కౌత్సల గాథల మూలమున నెఱుకఁచేయుటయు నా
యాశయము.

హైదరాబాదు,
ఖర సం॥ పుష్యము
జనవరి, 1952.

}

ఇట్లు,
విధేయుఁడ,
రచయిత.

విషయ సూచిక

పూర్వ ఖండము

ప్రథమ ప్రకరణము

వంశావతరణము	...	...	11
దిలీపచక్రవర్తి	...	...	13

ద్వితీయ ప్రకరణము

రాజదంపతుల వనయాత్ర	...	...	18
వసిష్ఠ సందర్శనము	...	...	19
సంతానహీనతకుఁ గారణము	...	...	22
గోసేవా వ్రతము	...	...	23

తృతీయ ప్రకరణము

వ్రతాచరణము	...	...	26
మాయాసింగము	...	...	28
బాహుస్తంభనము	...	...	29
వరప్రాప్తి	...	...	34

చతుర్థ ప్రకరణము

రఘు జననము	...	...	37
జన్మోత్సవము	...	...	38
రఘువు బాల్యము	...	...	40

పంచమ ప్రకరణము

ఇంద్ర - రఘువుల యుద్ధము	...	...	43
రఘు విజయము	...	....	48

షష్ఠ ప్రకరణము

జైత్రయాత్ర	...	...	50
కళింగ విజయము	...	...	53
దక్షిణ దిగ్విజయము	...	...	53
పశ్చిమ దిగ్విజయము	...	...	54
ఉత్తర దిగ్విజయము	...	...	55
విశ్వజిద్యాగము - సర్వస్వదానము	...	...	56

ఉత్తర ఖండము

ప్రథమ ప్రకరణము

వరతంతు మహర్షి	...	...	60
కౌత్స్యఁడు	...	...	62
కౌత్స్య వరతంతు సంవాదము	...	...	63

ద్వితీయ ప్రకరణము

ధనార్జున యత్నము	...	...	70
రాజదర్శనము	...	...	72

తృతీయ ప్రకరణము

కుబేరునిపై యుద్ధప్రస్థాన యత్నము	...	...	77
కనకవర్షము	...	...	77
వివాదము	...	...	79
తీర్పు	...	...	80
అభినందనము - ఆశీర్వాదము	...	...	81
మాదిరి ప్రశ్నలు	...	...	83

పూర్వ ఖండము

ప్రథమ ప్రకరణము

వంశావతరణము

(శ్రీ) మంతంబగు భరతఖండమున, సకలసస్యశ్యామ
లమై తనరాదుకోసలదేశమున, సుపవిత్ర జలప్రపూర్ణంబగు
సరయువుపొంత నయోధ్యానగరాభిధానంబగు నొక్క పుర
వరంబు విరాజిల్లుచుండును. సుయశశ్శ్రీ విరాజమానులగు
నిత్యైకు వంశజు లానగరవరంబును రాజధానిగఁ జేసికొని
యుత్తరకోసల విషయమున కధిపతులై సుభిక్షముగ
దేశమును గాలించుచుండిరి.

ఆహా! ఆ పత్తనంపు సాబఁగేమని వర్ణింపనగు! పురాభి
వృద్ధి శాఖివారలు తీర్చిదిద్దిరాయనునట్లు సువిశాలములై
యవక్రప్రక్రియనున్న వీధులును, వీధుల కిటుకెలంకులను
జగద్రమండలమును జుంబింపమోటులు సారింపినపగిది నిలువఁ
బడిన మేడలును, మేడల యొయారంబునకుఁ దగిన మెఱుంగులు
దిద్దఁజాలి, తమ నెమ్మేని కాంతుల ముమ్మరమున నెల్లవాడల
వెలిఁగింపఁజాలిన కాంతామణులును గలిగి, కుమార సమాను
లగు వీరకుమారులతోనిండి, స్వధర్మపరాయణులగు నెల్ల
వర్ణములవారితో నాపురం బేపురంబునేని మించి యలరాదు
చుండును.

అట్టి యానగరవరంబు నలుకెలంకుల దట్టములగు నీడల

నలరాదు తరువరంబులతో సొంపునింపు నుద్యానవనంబులు
 శోభిలుచుండు. నగరమునంటిపాటు సరయూనదీతరంగ
 వాయువు లానగరమందలి ప్రాణిలోకంబునకెల్లఁ బ్రాణ
 పోషకంబులయి వీచుచుండును.

ఏ పురవరము రవికులజాతులగు రాజవరులకెల్ల
 రాజధానీ నగరమై విలసిల్లెనో, యే నగరరాజము శ్రీరామ
 చంద్రుని జనన, వాస, పాలనాదులచే వన్నెకెక్కి పుణ్య
 త్రేత్రముగ వాసిఁగాంచెనో, యేపట్టణరాజము మోక్షదాయక
 ములగు * సప్తనగరములలో ముమ్మొదలిదయ్యెనో యట్టి
 యయోధ్యానగరమున, రాచకొలమునకెల్ల మొదటివాఁడగు
 నైవస్వతుని వంశమున సకలసద్గుణ విరాజమానుఁడును,
 మహాసత్త్వండునగు రఘువను శూరశిఖామణి జన్మించెను.

పాతకులారా! యీ మన గ్రంథమునందలి కథకు
 నాయకుఁడగు రఘు మహారాజయొక్క జన్మాదికములఁగూర్చి
 మీరెఱిఁగియుండుట యవసరము. శ్రీరామచంద్రుని యవ
 తారమున కాశ్రయమగు నా పవిత్రవంశ మీ మహాపురుషుని
 పేర నె 'రఘువంశ'మని జగత్ప్రసిద్ధి నొందియున్నది.
 అట్టి యీ మహాత్ముని జన్మాదికమును, ఔన్నత్యమును
 సరయుదముగాక!

---

* సప్తపుణ్యత్రేత్రములు:— అయోధ్య, మధుర, మాయ, కాశి,
 కౌంచి, అవంతిక, ద్వారకతి.

దిలీపచక్రవర్తి

యుగములలో * రెండవదియగు త్రేతాయుగంబున రాజకులంబున కాద్యుండగు నైవస్వతమనువు వంశమున సుపవిత్రుండగు దిలీపుడను రాజుచంద్రుడు, పాలకడలిలోఁ జందమామ చందమున, జన్మించెను. వీరదిలీపుడు వెడఁద యురముతో, నిడుపులగు ఘాహువులతో, తూత్రశక్తిదెల్పు నెమ్మేనితో రాజిల్లుచుండెను. ఆకారమునకుఁదగిన ప్రజ్ఞయు, బ్రజ్ఞకీడైన శాస్త్రజ్ఞానమును, శాస్త్రజ్ఞానమునకు సాటియగు కార్యజ్ఞతయు, కార్యవిజ్ఞానమునకు దీటగుఫలములు నామహా రాజునకు సహజభూషణములై యొప్పుచుండెను. తిమితిమింగి లాది క్రూరమృగములచే భయంకరమగు రత్నాకరముపగిది నా రాజశేఖరుడు తన తేజము, పరాక్రమము మున్నగు భీకరగుణములచేఁ బరులకుఁ జేరరాని వాడైనను పాటికిఁ దోడుగనున్న శాంతము, దాక్షిణ్యము మున్నగు చల్లని గుణములచే సేవనీయుడు కూడ నైయుండెను.

సూర్యుడు తనకిరణములచే భూజలము నెల్లఁగ్రోలి దానికి వేయిరెట్లుగ భూమికి వర్షరూపమున జలదానము సేయుఁగదా! అట్లే దిలీప సార్వభౌముడును ప్రజలనుండి కొలదిపన్నులను సేకరించి వానికిబృడిగఁ బ్రజలకెల్ల సౌకర్యములంగూర్చుచు వారిసంపదల నభివృద్ధిచేయుచుండెను. ఇత

---

*యుగములు 4:— 1. కృతయుగము, 2. త్రేతాయుగము, 3. ద్వాపరయుగము, 4. కలియుగము.

నామహారాజు పరిపాలన వైచిత్ర్యమేమని వర్ణింపవచ్చును! ఆతఁడు తన పాలనమున సైన్యశక్తి నెన్నడుపయోగించి యెఱుంగఁడు. సైన్యమాతనికిఁ బరివారముగ మాత్రమే విలసిల్లుచుండు. నీతితోఁగూడిన స్వశక్తిని మాత్రమే యుపయోగించి యారాజేంద్రుఁడు తన కార్యముల నెల్లఁ జక్కఁబెట్టుకొనుచుండెను.

ఆ నీతిపరుని యాలోచనాతంత్రము మూఁడవకంటి వానికె కాక ముక్కంటికేనియుఁ దెలియరాక నిగూఢమై యుండెను. మఱి యా రాజచంద్రుని గుణములో సాటిలేనివి. ఇతరుల రహస్యముల నెఱిగియు నా మహారాజు వానిని వెలువరింపఁడు. అపకారులకు శాస్త్రీసేయ సమర్థుఁడయ్యును నోరిమితో సహించును. దానమిచ్చియుఁ బొగడుకొనఁడు. ఇత్తైఱఁగున జ్ఞానము - మోక్షము; శక్తి - సహనము; దానము - అవికల్పనత్వము అను నీ పరస్పర విరుద్ధగుణము లాపుడమితేని యందొకటితో నొకటికలసి తోడఁబుట్టువులభాతి భాసిల్లు చుండు. ప్రజలకు వారితండ్రులు కేవలము కన్నకతమున నె తండ్రులయిరి కాని, వారికి వినయసౌశీల్యములఁ గలుపుటయు, ఆపదలనుండి రక్షించుటయు, నన్నపానాదులనొసంగి పోషించు టయు మున్నగు కార్యములచే దిలీపుఁడే వారికిఁ దండ్రీయని పేర్కొనఁదగియుండెను.

ఔషధము చేదయినను దానిని రోగి యాదరమున సేవించుఁగదా! అట్లే యా మహారాజు యోగ్యుఁడగువాఁడు

తనకెంత పగతుండయినను వానినాదరించుచుండెను. మానవు నకుఁ దన శరీరావయవములయెడ నెంత మమకారమున్నను పాము గఱచిన భాగమునతఁడెంత పూనికతోఁజేదింప నిచ్చ గించునో యట్లే దుష్టుండగువాఁడు తనకెంత మిత్రుండయినను వాని నా మహారాజు వెంటనే విసర్జించును.

మానవుఁడు తన జీవితమును సుఖతరముగఁ గడపి మోక్షమును సాధింప ననువగు సాధనములు మూఁడుగాఁ బూర్వమునీంద్రులచేఁ బేర్కొనఁబడినవి. అవియే ధర్మము, అర్థము, కామము అనునవి. ఈ మూఁడిటికె త్రివర్గమనిపేరు. ఈ త్రివర్గమును సాధించినవాఁడె మోక్షాధికారి యగును. వయఃపరిణతిని బట్టి మానవజీవితము నాలుగు భాగములుగా విభజింపఁబడినది. వాటికె యాశ్రమములనిపేరు. అవియె బ్రహ్మచర్యము, గార్హస్థ్యము, వానప్రస్థము, సన్న్యాసము ననునవి. పై త్రివర్గమును సాధించుటకీ యాశ్రమ చతుష్టయ మునందలి రెండవదియగు గృహస్థాశ్రమమె అత్యుత్తమ సాధ నము. ఈనాలుఁగాశ్రమములలో మొదటిదగు బ్రహ్మచర్యము విద్యా-తపస్సుల నార్జించుట కనుకూలము. మూడవదియగు వానప్రస్థము, నల్లవదియగు సన్న్యాసమునున్నీ కరించుటకొక యభ్యాసమువంటిది. ఇట్లు ఒకటి, మూడు, నాలుఁగాశ్రమ ములు మానవుని జ్ఞానార్జనమునకును, ఆత్మోన్నతికిని, మోక్ష సంపాదనమునకు నుముపకరించుచున్నవి కాని మానవుఁడు తనతోడివారికెట్టి యుపకారమును గావించుటకు నవి తగిన

యవకాశ మిచ్చుటలేదు. ఇంకఁబోఁగా రెండవదియగు గృహస్థాశ్రమమే పరోపకారము గావింప మానవుని ననుకూలునిఁ జేయునట్టిది.

గృహస్థుఁడు కుంటి, గ్రుడ్డి వారలపాలిటఁబెన్నిధి. గృహమేధి పైమూఁడాశ్రమములవారికిని కల్పతరువెకాదె! అట్టి గృహస్థాశ్రమమున మానవున కనుకూలవతియగు పడతి యబ్బెనా యికనాగేస్తుని యదృష్ట మేమనవచ్చు! ఆ నరుని సంసారమునకంటె స్వర్గమువేఱొండుగలుగునే! ఇట్టిసర్వోత్తమమగు గృహస్థాశ్రమమును స్వీకరించుటలో దిలీప సార్వభౌముఁడు చక్కనిబుద్ధి నుపయోగించి తనజీవితనౌకకుఁ గర్ణధారిణియు, సుకశత్రము ననఁదగిన లలనారత్నము నుద్వాహమయ్యెను. మగధరాజవంశమున జననమందిన యాకాంతామణి 'సుదక్షిణ' యను నామాక్షరములకుఁ దగిన దాక్షిణ్యభావమున నొప్పారుచుండును. అట్టి సుదక్షిణాదేవిం జేబట్టిన యా రాజన్యుఁడు తనను సుకశత్రవంతునిగ భావించుకొని యానందించుచుండెను.

జగత్తున మానవుడు, తనకెన్నిసంపదలున్నను, తానెంతటి విద్యావిజ్ఞానముల నార్జించియున్నను, సకలశక్తిసంపన్నుండయినను, వంశాభివృద్ధికై యనుఁడు, లేదా తనజీవితానందమునకేయనుఁడు, తనయర్థాంగియందుఁ దనకనురూపుఁడగు పుత్రుఁడు కలుగవలయునని కాంక్షించుట సహజముకదా! అట్లే దిలీప చక్రవర్తియుఁ దన కనుకూలవతియగు సుదక్షిణా

దేవియందుఁ దనకనురూపుఁడగు తనయుఁడు కలుగవలయు నని కాంక్షించెను. అట్టి తనమనోరథమెన్న డీజేరునాయని యాతఁడు చిరకాలము ప్రతీక్షించెను. కాని యా యపేక్ష యా మహారాజున కుత్తరవయసుదనుక నల్లెమిగిలియుండెను. అట్టి యపేక్షాభారమున నాతనికి రాజ్యబంధమొక కంఠ పాశముగనయ్యెను. సంతానార్థియగు నారాజశిఖామణితత్సాధనమునకై యేదేనొక వ్రతము ననుష్ఠింపఁగోరి రాజ్యభారమును మంత్రులపై నిడి, సృష్టికర్తయగు ధాతనర్పించి, సపత్నీకుడై కులగురువగు వశిష్ఠమునింఁద్రు దర్శింప నా మహా సీయుని యాశ్రమమునకుఁ బయన మయ్యెను.

ఇది మొదటి ప్రకరణము.

—

ద్వితీయ ప్రకరణము

రాజదంపతుల వనయాశ్ర

గురుసందర్శనమునకై బయలుపెడలిన యారాజదంపతులు రథముపై నేగుచు నా త్రోవనడుమ నెన్ని యో వింతలం గాంచి యానందించిరి. ఆ ప్రయాణకాలమున సుఖస్వర్గల మందమారుతము వారి వెనుకనుండి ముందునకువీచుచు వారి మనోరథ సాఫల్యముండెల్పు శుభశకునమై యొప్పారెను. అడవి తెరువునఁ జనుచున్న యాదంపతులు తమమార్గమునకు సమీపములనె యాగి తమ రథముపై చూపుల సారించు లేడి జంటల చూపులతో తమ తమ కన్నుల పోలికలంగ్గాంచి యొకరి మోము నొండొకరవలోకించుకొని మురిసికొనిరి.

దారినడుమ నచ్చటచ్చట పూర్వమీ పుడమితేనిచే దానములఁగొన్న యగ్రహారికులగు బ్రాహ్మణులు రాజదంపతుల యాగమనమునెఱింగి వచ్చి మహారాజ దంపతుల కర్ఘ్యమునొసంగి యాశిషములనొసంగ నా సతీపతులు సమిత శీర్షముల వానిని గ్రహించి యానందించిరి. మఱికొంతదవ్వు గడచిన యా రాజదంపతులకు నచ్చటి ముదుసలిగొల్లలు *హైయంగవీనమును గొనివచ్చి కాన్కపెట్టఁ బ్రీతిమెయి వారద్దాని నందుకొని యచ్చట వింతవింతలగు నడవిచెట్టుల

---

*అప్పుడుకొనిన నెయ్యి.

పేళ్ల డిగి తెలిసికొనుచు వినోదించిరి. ఇట్టులానరపతి యా యా వింతలనెల్లఁ దనప్రియసతికిఁజూపు నానందమునమునిఁగి తానెంత దూరమేతెంచినదియు నెఱుంగఁడయ్యె.

ఇత్తైఱగున నమ్మేదిసీపతి కడుదవ్వు పయనించి సాయంతనమునఁ దనగుఱ్ఱము లలయువేశకు గురువద్యుడగు వశిష్ఠు నాశ్రమముచేరెను. అయ్యెడ నా యాశ్రమములోని మునులు సమీపమునఁగల యుపవనములనుండి సమీధలు, కుశలు, ఫలములు మున్నగు వానిఁగైకొని యాశ్రమమును చేరుకొనుచుండిరి. ఆశ్రమములోని పెంపుడులేళ్లు పర్ణశాలల కడ ఋషికాంతలు తమకై యొసంగు నివ్వరిధాన్యమును మెసవ గుములుగూడి వారికడఁ జేరుకొనుచుండెను. ఆశ్రమ ములోని కన్నెమిన్నలు గున్నచెట్టులకు నీళ్లుపోసి యాచెట్ల కుదుళ్లలోని జలమును త్రావవచ్చు పక్షులకాటంకము గలుగ కుండుటకై యీవలకేతెంచి నిలుచుచుండిరి.

వ సి స్థ స న ద ర్శ న ము

ఇట్టి యాశ్రమమునఁ బ్రవేశించిన యా రాజు రథము నుండి దేవేరినిదింపి, తానునుదిగి, గుఱ్ఱముల యలసటదీర్ప సారథికానతిచ్చెను. అంతట, సభ్యులును, జితేంద్రియులునుగ నచ్చటి మునులు రాజునకు, నాతనిసతికి నుచితమర్యాదలఁ గావించిరి. పిదప నా మహీపతి, గురుశేఖరుడగు వశిష్ఠుని యనుష్ఠానమెల్లఁ దీటుదనుక వేచియుండి, పిమ్మట, స్వాహా

దేవితోఁగూడి దేదీప్యమానుడై యుండు నగ్నిహోత్రునివలె ధర్మపత్నియగు సదంధతితో నానీనుడైయున్న వశిష్ఠమునిని దర్శించెను. గురుదంపతులఁ గాంచి నంత నె యా రాజదంపతులు వారిపాదములఁదాకి భక్తియుక్తులై ప్రణమిల్లిరి. గురుదంపతులును వారినిఁ బ్రీతితో నాశీర్వాదించిరి.

పథశ్రమము నొందిన యా రాజదంపతులు కొంత సేపటికి సేదదేఱియున్న తఱిఁ వశిష్ఠముని రాజమాళిం గాంచి కమ్మనిపలుకుల నిట్లనియె—“రాజ చంద్రా! నీరాజ్యమునఁ గుశలమా? ప్రజలు నీ కనుకూలురై సకలసంపదలఁ దులఁదూగుచుందురే? బ్రాహ్మణాది వర్ణములవారు తమ తమ ధర్మముల నెఱపుదురుగదా!” యన నా నరపతి తన యభీష్టమును దెల్పిఁదగిన సమయమిది యని తలంచి గురున క్లిష్టు విన్నవింపఁదొడఁగెను—

“తండ్రి! తమ దయావిశేషంబున నాకెందునను గొఱంత లేదు. దైవికములగు కఱపులు మున్నగుచెఱుపులకును, మానవాపతితములగు చౌర్యముమున్నగు నాపదలకును ప్రాయశ్చిత్తముగావించు తమసాహాయ్యమున నాకు 'రాజ్యాంగముల నేఁడింటను కుశలమేయగును. యథావిధిగఁ దాము వ్రేల్చు నాహుతులమూలమునఁ గల్గువానలచేఁ బైరులకుఁ గీడుగలుగక యున్నది. నా ప్రజలు భయరహితులై 'యీతిబాధలులేక

1. సప్తరాజ్యాంగములు :— ప్రభువు; మంత్రి; స్నేహితుడు; కోశము; రాష్ట్రము; దుర్గము; సైన్యము.

2. ఈతిబాధలు:—అతివృష్టి; అనావృష్టి; ఎలుకలు; చిలుకలు; మిడుతలు; పరరాజులదాడి.

నూతేండ్లు బ్రతుకుటకు మీ తపశ్శక్తియే కారణమని విన్నవించును. బ్రహ్మ పుత్రులగు తాము గురువులై మముఁ గాచుచుండ మా కాపదలెట్లు? సంపదల కేమిలోపము? కాని సప్త ద్వీపావృతమగు నీవసుంధర సర్వరత్నముల నీనుచున్నను, మీ కోడలగు నీ సుదక్షిణయందు నాకుఁదగిన పుత్రరత్నము లభింపకుండుట విచారకారణమై యున్నది. నా పితృదేవతలు నా వెనుకఁ దమకుఁ బిండమిడువారు లేరని దురపిల్లి నాచేయు శ్రాద్ధములఁ దృప్తిగా భుజింపరు. నేను పలుజన్మములఁజేసి పరిశుద్ధుఁడనై యుండియు సంతతి శూన్యతచేఁగఁగఱిహీనుఁడనై యున్నాఁడను.

“యజ్ఞదానాది పుణ్యకార్యములచేఁ బరలోకసుఖము మాత్ర మావహిల్లుఁగాని సద్వంశజాతుఁడగు నుత్తమపుత్రుని వలన నిహపరముల రెంటును సుఖము చేకూరుఁగాదె! ఓ దయామయా! సంతానహీనుఁడనగు నన్నుగాంచినఁ దమకు జాలి గలుగదే! పూజ్యుడా! పుత్రోత్పత్తిచేఁ దీర్పఁదగిన పితృణమును దీర్పలేమిచేఁ గలిగిన దుఃఖము నన్ను బీడించుచున్నది. కావున నోతంద్రీ! యీ పితృణమును దీర్పఁగలుగు నుపాయమును దామె యోచింపఁదగుదురు. ఆది నుండియు నిఁకొక కులమున కసాధ్యములగు నెల్ల కార్యములను సాధించు దయామయులు తామె కాదె!”

---

3. సప్తద్వీపములు: - జంబూ; ప్లక్ష; కశ; క్రాంచ; కాక; కాల్యణి; పుష్కరములు.

సంతానహీనతకుఁ గారణము

అని యిట్లు సార్వభౌముఁడు ముసీంద్రుని మనసు కలుగ మనవిసేయ నామునికులతలకుఁడు నిమిషమాత్రము నిమిలిత నేత్రుఁడై చేపలునిద్రించు మడుగువలె నిశ్చలుఁడై యుండెను. పిదప నా ముని దిలీపుని సంతానహీనతకుఁగల కారణమును యోగదృష్టిని లెస్సగ నారసి యాత్రేని కిట్లు తెలిపెను—“రాజా! మున్నొకప్పుడు నీ వింద్రలోకమున కేగి యుంటివి. అట నింద్రునిసేవించి మఱలఁదిరిగి వచ్చునెడ నీ తెరువునడుమ నొక్కచక్కఁ గల్పతరువు నీడ నెమరు వెట్టుచు విశ్రమించియున్న కామధేనువును గాంచితివి. అట్లు దానిం జూచియుఁ బ్రదక్షిణాదులచే దానిని గౌరవింపకయె తొలఁగి పోయితివి. అంత నావేలుపుమొదపు నీ యలక్ష్మ్యతనుగాంచి ‘ఓయీ! నీవు నన్నిపుడు గాంచియుఁ దిరస్కరించితివి కావున నా సంతతిని పూజింపనిదె నీకు సంతతి కలుగ’దని నిన్ను శపియించెను. అట్టితఱి నత్తావున ముమ్మరముగఁబాటు మిన్నేటి రొదలలో, మదపుటేనుఁగులుసేయు ఘీంకారశబ్దములలో నా సురభిశాపము నీకుఁగాని, నీ సారథికిఁగాని వినరాదయ్యెను. కామధేనువు నట్లవమానించినందున నీ మనోరథము భగ్నమయినది. అది యట్టిద! పూజార్హులను పూజింపకుండుట శ్రేయోభివృద్ధికి భంజకము గాదె!”

“అది యటుండనిమ్ము. చేసినతప్పు కాఁచుకొనుటకై

యమొద్దవు నర్థించుటయుఁ బ్రస్తుత మసాధ్యము సుమా !
 ఏలయందువా ? ఆ వేల్పుటావు, పాతాళమున వరుణుడొన
 రించు దీర్ఘయాగమున హవిఃపదార్థముల సంతరించుటకై
 యిపుడట కేగియున్నది. పాతాళద్వారమును మహాసర్పము
 లరికట్టి యుండుటచే నచ్చట కేగను వలనుపడదు. కనుక నీవు
 పవిత్రమనస్కుడవై, సతితోడఁగూడి యా కామధేనువునకు
 మాటుగ దానిపుత్రికయగు నందినీధేనువును బూజితివేని
 యదియె నీవాంఛ నీడేర్పఁజాలును.” అని వసిష్ఠముని పలుకు
 చుండఁగనె వారి హోమధేనువగు నందిని తటాలున
 నటకేతెంచినది.

గో సే వా వ్ర త ము

నొసట నించుక వంకరయగు తెల్లనిబట్ట; చిగురుటాకు
 వలె నించుక కావిరంగుదాళుదో సొంపగునెమ్మేను. ఇట్టి
 ముద్దురూపున నామొద్దవు నెలవంకఁ దాల్చిన సంధ్యాదేవత
 వోలె శోభిలుచుండెను. కడవపొదుగుగల నాగోవునకు దూడను
 జూచినంతనే చేపినపొదుగునుండి జాలువారు పుణ్యదుగ్ధము
 లచేఁ గ్రిందినేల తడియుచుండెను. శకునము నెఱిగిన వసిష్ఠ
 ముని తాము తలచుచుండఁగనె శుభప్రదగా నేతెంచిన
 యా నందినీధేనువుంగాంచి యా శకునముచే రాజుకోరికను
 నెఱవేటుదానినిగ భావించి మానవనాథున కిట్లనియె—

“భూపతీ ! నీవాంఛ శీఘ్రమె నెఱవేఱునున్నది.

మంగళరూపయగు నీనందిని మనమనుకొను చుండఁగనే యేతెంచుట యిందులకుఁ దార్కాణము. అభ్యాసబలమునఁ దేటయగు విద్యయలవడు విధమున వన్యములగు ఫలమూలాదులనె భుజించుచు దీనివెన్నింటియుండి యతిభక్తితో సేవించువేని యీ గోవు నీయెడఁ బ్రసన్నయగు. దీనినారాధించు క్రమము నెఱిగింతు వినుము. ఇది నడిచెనా నీవును నడువుము; నిలిచెనా నిలువుము; కూర్చుండినఁ గూర్చుండుము; అది నీళ్లుద్రావిన నీవును నీరముగ్రోలుము. నీతోఁబాలుగ నీధర్మపత్నియు నియమవతియై ప్రాతఃకాలమున నీనందినిని గంధమాల్యాదులఁ బూజించి తపోవస నీమదనుక సాగనంప వలయును. సాయంతనమున మఱల నెదురేఁగి తోడితేనలయు. ఇట్లే నందిని కనుగ్రహము కలుగుదనుక నాసక్తితో సేవ సేయుము. నీకు విఘ్నముఁ గలుగకుండుఁగాక! నీ తండ్రివలె నీవును సత్పుత్రవంతుఁడవగుదువుగాక!” యని యారాజు నామునిరాజాశీర్వాదించెను. దేశ, కాలముల మహిమను లెస్సగ నెఱిగిన యా సరేంద్రుఁడు మునీంద్రుని యుపదేశము విని సంతోషించి యా వ్రతము నల్లెకావించుమని యంగీకరించెను. గురుని యా దేశమున నారాజదంపతు లారేయి యచ్చటనే నిదురించిరి.

వ్రతములనాచరింపఁ జేయుటెఱిగిన యా బ్రహ్మర్షి తన తపోమహిమచే నారాజదంపతులకు వలయు రాజభోగముల నెల్ల నాయాశ్రమమునఁ గలిగింపఁజాలిన వాడయ్యు నాటి

నుండియె యూవ్రతము నాచరింపఁజేయు తలంపున నాకాజునకు వన్యఫలముల తోడనె భోజనమును, కుశలతోడనె శయనమును సమకూర్చెను.

దిలీప నృపతియుఁ దనకై వసిష్ఠులేర్పరచిన పర్ణకుటీరమున, నియమవంతుఁడై భార్యాసహితుఁడై యారాత్రిదర్భ శయనముననె కడపి వటువాత మునిశిష్యులు సేయు వేదగానములతో మేల్కొంచెను.

ఇది రెండవ ప్రకరణము.

తృతీయ ప్రకరణము

ప్రతాచరణము

మునికుమారుల వేదగానముచే మేల్కొంచిన నరపతి దిలీపుఁడు గంధద్రవ్యముల తోడను, పూవుదండల తోడను సతిచే ధేనువును బూజింపఁజేసి, దూడను బాలు గుడిపించి కట్టివైచి, ధేనువు నడవికిఁబోవిడిచెను. పతివ్రతాతిలకమగు సుదక్షిణాదేవియు నాగోవు గిట్టలతాకిడిచేఁ బవిత్రమయిన యామార్గమున నందిని ననుసరించెను. కొంతదవ్వేగిన పిదప నా నరేశుఁడు దయతోఁ దనప్రియకాంతను వెనుకకు మఱలించి యతిశ్రద్ధా భక్తులతో నా నందినిం గాపాడుచు వెన్నంటిపోయెను. వ్రతనిష్ఠతో నావునకు గాపరియైయున్న యా నేలతోఁడు తన కడనున్న తక్కిన యనుచరవర్గముం గూడఁ దనతోఁరాసీక వెనుకకు మఱలించెను. ఏలయన, మనువంశజులు తమబలముననే తమ్ముఁదాము కాపాడుకొను వారుగదా! ప్రపంచాధినేతయగు నా నృపతి నందినికిఁ ద్రోవ నడుమఁ బచ్చగడ్డిపఱకల నందించుచు, గోకుచు నడవి యీగలను దాని మేన వ్రాలసీక పోదోలుచు, దాని యిచ్చ వచ్చిన తెరువునఁ బోనిచ్చుచు సేవించుచుండెను. గురునానతిని వీసమేని జవదాటక యది నిలిచినఁ దాను నిలుచును; నడచిన నడచును; కూరుచుండినఁ గూర్చుండును. అది నీరముంగ్రోలినఁ

దానును నీరముంగ్రోలును. ఇట్లు గోసేవయందు మగ్నుడై దానిని నెన్నంటిపోవుచున్న యా నరపతికిఁ బార్శ్వతరువుల మీఁది విహంగములు కలకలారవముల స్వాగతమిచ్చుచుండెను. ఆ రాజసింహుని మార్గమున నిలుదండలనున్న లేదీఁగెలు గాలికిఁ గదలఁబోజీ పూలవానలఁ గుఱియసాగినవి.

విశ్వపాలకుడగు నమ్మానవేంఱుఁ డాయడవినిఁ గాలు పెట్టినంతనె వానలేకయె కాలుచిచ్చు చల్లారినది. భూజము లెల్ల పూతల నిండ్రినవి. పులులవంటి మ్రుక్కడి మృగములు లేళ్ళవంటి సాధుజంతువులను బాధింపమానినవి. ఇట్లు కొంత దవ్వేగ నంతట సంజప్రాద్దెఱువాఁతెను. తపసియా వింటి మొగము పట్టినది. అడవిలోని నెమిళ్ళ తమనివాసభూజముల మీదికెగసి వచ్చుచుండెను; పచ్చికబీళ్ళలో జింకలెల్ల కదుపులుగట్టి నడయాడుచుండెను. అట్టి వింతసీను నాకాంతా రమునుఁజూచి యానందించిన నరపతియు నాశ్రమోన్ముఖుడై పోసాగెను.

ఉపవసించిన వాడు మిగుల దప్పిచెంది యాదరబాదరగా నీరుత్రాగు విధంబున సుదక్షిణాదేవి, నందినితో నడవినుండి తిరిగివచ్చు కాంతుని తన దప్పివడిన నేత్రములతో త్రాగి నైచునదివలె టెప్పవేయక చూచుచుండెను. పిదప సుదక్షిణా రమణి యక్షతలగిన్నె చేదాల్చి గోమాతకుఁ బ్రదక్షిణము గావించి దాని నొసటిని బూజించెను. అట్టియెడ నా నందిని తనదూడను జూచుకొని పాలీయఁ దమకపడుచున్నదయ్యు

శాంతముతో నాపూజను స్వీకరించెను. అట్టిటు కదలక తమ పూజ నా నందిని స్వీకరించుట తామనుభవింపఁజూపు వ్రత ఫలమునకు సూచకము గదాయని రాజదంపతులు దాని కటూక్షలాభమున కానందించిరి.

పిదప నా రాజన్యుఁడు గురుదంపతుల పాదములకుఁ బ్రణమిల్లి, సాయంతనానుష్ఠానముల ముగించుకొని, కోర్కలఁ దీర్చునమ్మెదవును బాలుపిండిన పిదప పరుండియున్న దానిని జేరి సేవింపసాగెను. అనంతర మా సరపతి తనయర్థాంగి తోడుకేగ నా గోవుసమీపమున జ్యోతులనిడి యుపహారముల నర్పించి దానికడ నుపవిష్టుడై యది నిద్రించినంతనె తానును నిద్రించి ప్రాతఃకాలమున నది లేచుటతోడనె తానును నిద్రలేచెను.

ఇప్పగిది సుకీర్తియగు నాభూపతి సంతార్థియై ధర్మ సతితోఁగూడి యిరువదియొక్క దినంబులు గోసేవావ్రతము నతిశ్రద్ధతో సాధించెను. ఇరువదిరెండవ దినంబున నందిని దిలీపరాజుభక్తిని శోధింపఁదలంచి గంగాపాతముపొంత లేఁ బచ్చికతో సొంపారు నొక్క హిమగిరి గుహనడుమఁ జొచ్చెను.

మాయా సింగము

సర్వశాసకుఁడగు తాను రక్షకుండై యుండఁ తన నందిని నే క్రూరమృగమేని తాకఁజాలదను నమృకముగల యా

న రేశ్వరుడది గమనింపక హిమగిరిశోభను దిలకించు వినోదమున నొక్కక్షణకాలము మైమఱచియుండెను.

ఇంతలోన దాటున నెటనుండియో యొక్క కంఠీరవ మేఁగుదెంచి యా నందినిపైలగఱియించి బలాత్కారముగ దానినీడ్చుచున్నట్లొక దృశ్యమటఁ గల్పితమయ్యెను. అంతట నా నందిని గావించిన యంభారవము గుహనిండి ప్రతిధ్వనింప నది మఱిత భీకరమై యాతేని చెవిబడెను. దాన నా గోభక్తుడదరిపడి బెదరిన గుండియలు దడదడగొట్టుకొన నద్రిశోభను దిలకించుటలో లగ్నమగు తనచూడ్కిని దటాలున వెనుదిరిప్పిచూచెను. తోడనే యావిలుకాఁడు తన గోమాతమూఁపున సటాజాలమును నిక్కించి యుగ్రమూర్తియై యున్న మృగేంద్రమును గాంచెను.

బా హు స్తం భ న ము

కాంచినదే తడవుగ, సింహబలుడగు నానరకంఠీ రవుఁడు తన యేమఱుపాటున నాగోవునకట్టి చెట్టపుట్టినందులకు సిగ్గిలి యా మృగేంద్రమును వధింప బాణము తివియఁ బూనెను. కాని యది యేమిచిత్రము! బాణములాగుటకై యంప పొదియందిడిన యావీరుని కుడిచేయి చిత్తరువున వ్రాసిన మాడ్కినట్టై కట్టువడిపోయెఁగాని బయటికిరాదయ్యె! దాన నా యభిమానికి రోసమినుమడించెను. కాని ఫలమేమి? మంత్రోపధములచేఁ గట్టువడి శక్తియుడిగిన మహానాగము

పోల్కి తన యెట్టయెదుటి చెనటిని జెనకఁజాలకయున్న తన దుర్దశకై రాజు వగచుచు లోలోన నె మండిపడుచుండెను. దిలీపుఁడు తనకుఁగలిగిన యాయవస్థ కక్కజమందుచుండ నాతనిని మఱింత యాశ్చర్యమున ముంచునట్లాసింగము మనుజ భాషణముల నిట్లనియె—

“మహీపాల! ఏల నీకీ వృథాయాసము? నీయమ్మును నాపై గ్రుమ్మినను నయ్యది న్యర్థమేయగును. వాయువెంత సత్త్వము గలిగియుఁ జెట్లను బెల్లగింపజాలునెకాని కొండలఁ గదలింపఁజాలునే? నా వృత్తాంతము నాలకింపుము. నేను శివకింకరుఁడను. నికుంభునకు దీటుగువాఁడను. నాపేరు కుంభో దరుఁడందురు. పరమశివుఁడు తన వృషభవాహనముఁ నాశో హించునపుడు నావీపుపైన నె కాలుంచి యనుగ్రహించును. దీనిచే నాకుఁగల శివానుగ్రహ మేపాటిదియో నీవ యూహించు కొనుము. తేడా! ఇదిగో! యీ నీముందున్న దేవదారు తరువును బరికింపుము. పరమశివుఁడు దీనిని దనముద్దు కొమరునిగఁ బెంచుకొనుచున్నాఁడు. పరమేశ్వరి స్వయముగ నీ చెట్టునకు బంగరుకడవలతో నీరుబోసి కుమారునకుఁ బాలిచ్చి పెంచనపగిది దీనిని బెంచినది సుమా!

“ఇట్టి యీ చెట్టుకడ కొక్కనాఁడు వనగజ మొక్కటి యేగుతెంచి కపోలముల కంఠూతితీటునట్లు దీనిని రాచు కొనఁగ నీచెట్టుచర్మ మూడిపోయెను. అంత నా గిరికుమారి రక్కసుల శస్త్రపుడెబ్బలఁదినిన తన కొమరునికై విలపించిన

ట్లేచెట్టునకై కడుశోకించెను. అదివినిన పరమేశ్వరుడు డానాటి నుండియె వనద్విపములఁబట్టి శిక్షింప నన్నిట్లు సింగమైయుండ నియోగించె.

“కావున నోరాజా! పరమేశ్వరుడు నియోగించిన భోజనవేళకియ్యది నాకడకు వచ్చినదికదా! ఆఁకొనియున్న నాకీ మొదవు దుధిరము తనివిదీర్చును. ఇంక నీవు సిగ్గుపడక మఱలికొమ్ము. నీయందు గురుభక్తి కిసుమంతయేని కొఱంత గలుగఁజూదు. నీవు దీనిని రక్షింపఁజాలకుండట నీతప్పుగాదు.”

అనిపలికిన సింహము పలుకులువిని తనచేయి కట్టు వడినది శివప్రభావముచేతనని యెఱిఁగి తేఁడా కేసరికిట్లనియె-
 “సింహమా! ప్రస్తుత మీశ్వరేశ్చరే నాప్రతాప మణఁగి యుండుటచే నేనాడనున్నమాట నీకు నగవుఁ గొలుపవచ్చును. అయినను నీవు పరుల మనోగతభావముల నెఱుంగఁజాలిన వాఁడవగుట నీతో గొక్కపలుకు పలికెద నాలింపుము. సకల విశ్వమునకు సృష్టి, స్థితి, లయకారకుఁడగు నా పరమేశ్వరుడు నాకుఁ బరమపూజ్యుఁడే యగును. కాని నా గురునకు నగ్ని హోత్ర సాధనమగు నీగోధనము నశించుచుండఁ జూచుచు నుపేక్షించుట లగ్గుగాదు. కనుక దయతో నను భక్షించి నీ కడుపుచిచ్చు నార్చుకొనుము. ఇపుడు సాయంతనమైనది. దీని బిడ్డ తల్లికై యంగలార్చుచు నారాటపడుచుండుఁగాదె! ఇది లేకున్న నాగురుని లోకకల్యాణకార్యమునకు విఘ్నము వాటిల్లు. కావున దయచేసి దీనిని విడిచిపుచ్చుము.”

రాజాడిన యీ మాటలకు సింహరూపుడగు నా శివ కింకరుడు కొండగుహల చీకటి పటాపంచలగునట్లించుక నగి రాజుతో మఱలనిట్లనియె—“రాజా! చక్రవర్తిత్వమును, సుకుమారమగు దేహము నల్పలాభమునకై బలి యీనున్న నీతెలివి నేమందును? నీకుఁ బ్రదుకు నందాశగలదేని యొక్క విషయము నరసికొనుము. అదేమన, నీవుదేహము నర్పించి నచో నీ గోవాక్కటియె బ్రదికింపఁబడినట్లగును. అట్లుకాక నీవె బ్రదికియుందువేనిఁ బ్రజలనెల్లరఁ గష్టములనుండి కాచి తండ్రివోలె వారలఁ గాపాడినవాడ వగుదువుకాదె!

“ఒకవేళ నీవు, నీగురునకుఁగల దిదియొక్కటియె యావనియు, దీనిం బోగొట్టినచో నగ్నితుల్యుడగు నమ్ముని యలిగి శపింపఁగలడనియు భీతిలుచుంటివి కాఁబోలు! నీకా భయ మిసుమంతయేని వలదు. ఆ గురునకువలసినఁ గోట్లకొలఁది గోవులనిచ్చి యాయనకోపాగ్ని నార్పవచ్చును. కావున నోవెట్టి టేడా! సుఖానుభూతికి యోగ్యమగు నీదేహమును గాచు కొనుము. ఈ యావును రక్షింపమిచేగలుఁగు పాపమువలన నీకు స్వర్గలాభము చెడునని తలంపకుము. సకలసంపదలఁ దులఁదూగు నీ భూరాజ్య మింద్రపదవియేయని పెద్దలందురు. యోచింపుము. మూఢుడవై యూరక చెడకుము.” అని పలికిన శివానుచరుని పలుకులనువిని మహారాజు, సింహ భయముచే జాలిఁగొలుపు చూపులతోఁ దన్నుఁగాంచు నమ్మొదవుపైఁ గనికరమూని వెండియు నిట్లనియె—

“శివకింకరా! నేను క్షత్రియుడను. అనగా, నాశమునుండి రక్షించువారమగుటచే మాజాతి కాబిరుద మబ్బినది. పేరుసకుఁడగిన ప్రవర్తనములేక, పటాటోపమునకై బిడుదులు మోయువానికి రాజ్యమేల? బ్రదుకేల? అది యటుండనిమ్ము. కోట్ల పాడియావులనిచ్చియు మాగురుని సమాధానపఱచుట యసాధ్యము. ఈగోవు కామగవికంటె తక్కువది యని తలంతువే! ఈశ్వరేచ్ఛచే దీనిని నీవాక్ర మింపఁగలిగితివి. కాని లేకున్న దీనినిట్లు చెనకఁజూచుట నీకుఁ దరమా? మిగుల మహిమల నలరారు నీగోవును గాపాడ నాయొడలిని నీకొసంగుట యుక్తము. ఇట్లు గావించునేని నీ భోజనమును చెడదు; నాగురుని యజ్ఞకార్యములకును విఘ్న మావహిల్లదు.

“ఓయీ! అత్తయు నొకయింటి కోడలన్నట్లు నీవు నొక్కరికి సేవకుఁడవెకదా! నీకును నీ దేవదారు తరువుం గాచు గొప్పభారము గలదుగదా! రక్షణీయమగు దానిం జంపించి తాను తప్పించుకొనిన సేవకుఁడు తన యజమానికడఁ దలయెత్తఁగలుగునే! కనుక నా యసురులనేని బలియిడి గురునిగోవుని గాపాడుట విధి. నా యీ సశ్వర దేహమును మెసవి శాశ్వతమగు కీర్తిదేహమును నాకొసంగుము. మను వంశజన్ములు పాంచభౌతికమగు నీసశ్వర దేహమున కాశవడ రని యెఱుంగుము. మిత్రనూ! ఏడడుగులు కలిసినడిచినను, మాటలాడినను స్నేహము గలుగునందురే! అట్టిమైత్రి మనకీ

నట్టడవినిఁ గలిగినదికాదా! ఇపుడు నీవు కాస్తమిత్రుడవుగదే! స్నేహితుని ప్రార్థనమును ద్రోసిపుచ్చుట పాడిగాదు. రమ్మ! నను బలిగొమ్ము.”

రాజప్రార్థన ముగియుటయే తడవుగ సింహమునందిని విడచెను. సరేంద్రుని కట్టువడిన కరమును స్వాధీనమయ్యెను. అంత నాసత్యసంధుఁడు తనవాదానమును జెల్లింప, మాంసపు కండ నందించినటు లాకేసరి నోటికి తనమేనొప్పగించెను. అయ్యారే! ఆనాఁటిరాజన్యుల త్యాగశీలము లెంతటి నిర్వ్యాజముఁగదా! అయ్యెడ నామహీకాంతుఁడు గుండె దిటవున, ఘోరముగఁ దన్నాసింగ మాక్రమించునని తలంచి తలవంచి నిశ్చలుఁడై యుండెను. సింహమా మహాత్యాగిపై కుఱుకవలసిన సమయమది! కాని యదేమిచోద్యము! సింహముఱుకుటకు బదులుగ తేనునెమ్మేన పూలజాలు దొంతరలుపైనున్న విద్యాధరుల కరములనుండి కురియు చున్నవి. ఆహా! యదెట్టి సత్యకాలమొకదా! పూలజాలుతోఁ బాటు ‘వత్సా లెమ్ము’ అను నమృత తుల్యమగు పలుకు వినఁబడునంత నాతేఁడు శిరమెత్తిచూచునరికిఁ గన్నతల్లివోలె నందిని యెట్టయెదుట సాక్షాత్కరించెను. సింహమదృశ్య మయ్యెను.

వరప్రాప్తి

అచ్చెరువందుచున్న రాజుతోనందిని యిట్లనియె.

“నజ్జనుడా! ఇప్పుడు జరిగినదంతయు నామాయ. నినుఁ బరీక్షించుటకే నేనిట్లు కల్పించితిని. మామహర్షి ప్రభావమున నాయముఁడేనియు ననుదరియఁజాలఁడు. ఇంక నితరమృగములమాట వేతెయడుగనేల? పుత్ర! సీకుఁగల గురుభక్తికిని, నాయెడ నీవుచూపిన కనికరమునకును సంతసించితిని. నీయిచ్చ వచ్చిన వరమడుగుము. నేను పాలుమాత్రమే యిచ్చు మామూలు మొదవును గాదునుమీ! నేనను గ్రహించితి నేని యెల్లకోర్కెలను పిదికి యీయఁగలను.”

నందిని వచనములవిని యామహావీరుఁడు చీనునిపగిదిఁ గరములుమోడ్చి “అవ్వా! నావంశమునకుఁ గర్తయు, స్థిరకీర్తియునగు సుపుత్రుని సుదక్షిణాసతి యందనుగ్రహింపు” మని వేడుకొనెను. నందిని దిలీపుని ప్రార్థనమునకు వల్లెయని వరమిచ్చి “బిడ్డా! నాపాల నాకుదొప్పలోఁబితికి త్రావు” మని యానతిచ్చెను. రాజును దానియనుగ్రహమున కలరి “తల్లీ! నీవత్సము త్రావినపిదపను, మునిహోమమున కుపయోగింపఁగను మిగిలిన నీదుగ్ధమును గురుని యనుమతి వడసి త్రాగఁగలవాడ” నని విన్నవించెను. తేనిమనవి నాలించి నందిని మఱియు నానందించి గుహనుండి వెలువడి యనా యాసమున రాజుతోఁ దపోవనమున కేతెంచెను.

ఆశ్రమము చేరినంతనె రాజాధిరాజు నందిని యనుగ్రహమునుగూర్చి మునుమున్నుగ గురునకును బిదపఁ బ్రయసతికిని వాక్రుచ్చెను. పిదప గురునినూజ్ఞనోంది,

దూడకును, హోమమునకు నుపయోగింపఁగా మిగిలిన నందిని దుగ్ధముల మిగులఁ బ్రీతితోఁగ్రోతెను.

మఱునాఁటి వఱువాత నె వసిష్ఠుఁడా దంపతులననురూపముగ నాశీర్వాదించి రాజధానికిఁబయనము గావించెను. దిలీపుడు హోమాగ్నికిని, గురుదంపతులకును, నందినికిని బ్రణమిల్లినగరోన్ముఖుడయ్యెను. దారిలోఁగల వింతలఁగాంచుచుఁ గృశించిన దేహముతో నారాజు రాజధానిజేరఁ జిరకాలము నుండి రాజదశ్యన విరహమునఁ గుందుచున్న ప్రజలు శుక్ల విదియనాఁటి చంద్రుని గాంచినట్లూ రాజచంద్రునిగాంచి సంతసమున స్వాగతమొసంగిరి. దిలీపచక్రవర్తి పురందర వైభవముతోడ రాచనగరుఁ బ్రవేశించి యాదిశేషునకు దీటగు తనభుజదండమున మఱల రాజ్యభారమును పూనెను.

అనంతరము కొంతకాలమునకు సుదక్షిణాదేవి, దివి తనగర్భమునఁ జందరునిఁ దాల్చినపగిది, మందాకిని తన గర్భమున శివతేజమగు షడానుని ధరియించినమాడ్కి, నింద్రాది దిక్పాలుర యంశములతోఁగూడిన గర్భమును దిలీపుని వంశాభివృద్ధికిగాఁ దాల్చెను.

ఇది మూడవ ప్రకరణము.

చతుర్థ ప్రకరణము

రఘుజననము

దిలీపునికి సంతోషదాయకమును, ఇత్వాకువంశాభి
వృద్ధికి ముఖ్యకారణమునగు సుదక్షణాదేవియొక్క గర్భ
ధారణవిషయము సంతఃపురజనులచే నెఱింగిన దిలీపుడు
మోదాతిరేకముగ మొగమింత చేసికొని తననెమ్మేని
సొమ్ములనెల్ల నొలిచి వారికిఁగాన్కలుపెట్టెను. సహజముగ నె
లజ్జావతియగు నారాణి గర్భవతిగానున్న కాలమునఁ దన
మనోవాంఛల నెన్నఁడును పెనిమిటినడుగదు. ఆమె పండు
పెడఁదలోఁగల కమ్మని కోర్కులనెఱింగి వాటి నీడేర్పఁదలఁచి
రాజెన్నిమాఱులో యామెనడుగును. కాని మహాపతివ్రత
యగు నాభామ సహజసుందరమగు నొక్క చిఱునవ్వునే
సమాధానముగ నొసంగి, తలవాంచి మిన్నకుండును. నాకిది
వలయునని నోరెత్తియడుగదు. గర్భవతియగు తనసతి
మనసునఁగల యొక్కకోర్కెయేనిఁ దీర్పనిచో దనకుఁ దృప్తి
గలుగఁజోదని యారాజు దురపిల్లును. అట్టిపట్టుల నొక్కొక్క
కప్పుడు దిలీపుడు సతీసఖులఁ జేరఁజీరి “భామలారా!
మీచెలి మిగులసిగ్గరి. తనకోర్కుల నెన్నఁడును నాకడవెళ్ల
డింపదు. ఆమెకుదేనిపై మనసుగలదో మీరు వెల్లడింపుఁ
డిప్పుడ నెరవేర్తు” నని కడునాదరఘున మాటికిమాటి
కడుగుచుండును.

సుదక్షిణాదేవికిఁ గొన్నాళ్లుకు వేవిళ్లగొడవ తీరినది; చిక్కినతనూలత బలుపుచెందినది. అట్టి దశయందాతరుణి పండుటకులరాల్చి మఱలఁ జిగుర్చిన లతామతల్లికవోతె భాసిల్లినది. గర్భవతియగు నారాణిరత్నాలగని కడుపునఁగల భూదేవిపోల్కి, నన్నిగర్భయగు శమీలత చందమున దిలీప రాజు కన్నులకుఁ గాన్పింపఁదొడఁగెను. ఇట్లు సతీగర్భము క్రమాభివృద్ధి నొందుచుండ నాతేఁడు యథాకాలమునఁ బుంసవనాది గర్భసంస్కారముల నెఱవేర్పించెను. క్రమముగ రోజులుగడువఁ బదియవ నెలయువచ్చెను. పిదపసొక్కనాఁడు సుమూర్తమున నయిదుగ్రహములు తమతమ యుచ్ఛస్థానములందుండ శచీసమానయగు సుదక్షిణాదేవి రతనాల రాశివంటి కొడుకునుగ నెను.

ఆ సుకుమారుఁడు జనించిన వేళదిక్కులు ప్రసన్నములై కలకల లాడినవి. మేనులకు హాయిగొల్పు గాలివీచినది. ఇట్లెల్లయెడల నెల్ల విషయములును మంగళ సూచకములుగా నుండెను. మహాజనుల జననములు లోకకల్యాణమునకే హేతువులగునుగదా!

జన్మోత్సవము

కొడుకుపుట్టిన సువార్త నెఱిగించిన యంతఃపురజనులకు మహారాజు తనచేతికందిన దానినెల్ల బహుమతిగా నొసఁగెను. ఇత్తోకుకుల పురోహితుఁడగు వసిష్ఠమునీంద్రుఁడీ శుభవార్త

విని తన యాశ్రమమునుండి, రాచనగరుకేతెంచి యాబాలు నకు జాతకర్మ సంస్కారమును బూర్తిగావించెను. చెవుల పండువుసేయు తూర్యధ్వనుల సంబరములతో, సుందరీ బృందముల నృత్యగానములతో నావేళ రాజప్రసాదము సందడి చెందుచుండ నట దేవకాంతల నాట్యభంగిమలతో, దేవదుందుభుల మ్రోతలతో నాకసమునను సందడి మెండయ్యెను.

సాధారణముగ నిట్టి సంతోష సమయములలోఁ జెఱు లలోనున్న బందీలను విడుదలచేయుట లోకాచారము. కాని యీ ధర్మప్రభురాజ్యమున నాతని ధర్మపాలనము మూలమున నెందునను బందీయను వాఁడె లేడయ్యెఁగదా! ఇక నాతోఁ జెవ్వరిని విడిపింప సంతసించును! కాని యొక్కవిశేషము. అదేమనిన, నింతదనుకఁ పితృణమను పేరిచెఱునున్న యీ సుకృతి సుపుత్ర వంతుడయిన కతమున నాచెఱునుండి విడుదలఁగాంచినాడు.

ఇక నీ కొమరునకుఁ బేరిడవలయుఁగదా! లోకమునఁ దల్లిదండ్రులగు వారికిది యొకపెద్ద సమస్యయె. పడఁతి తన వంకవారి పేరుల సూచించును; పెనిమిటి తనపూర్వులపేరు లెత్తును. ఒకరు తాతముత్తాతలపేర్లు త్రవ్వదురు; మఱొకరు నవనాగరక నామములకై వలవేయుదురు. తుదకొక నిశ్చయమున కేతెంచి యందమును సూచించు పేరిడుదురా యీ జాతకుడు పగలుచూచిన రేయిఁగలలోఁ గన్నడు

నట్లుండును. పోనీ, గుణసూచకమగు పేరుపెట్టుకొందురా అది నేతిబీరకాయ కేమాత్రము తీసిపోదు. కావునఁ దమ పిల్లలకుఁ బేరుపెట్టుటలో సంసారులకొకతీరుబాధ కలదనుట తప్పుకాదు. కాని మన దిలీప సారవభౌమున కట్టిచిక్కు లేవియుఁ దటసింపలేదు. ఏలయన, రాజు పండితుడు; శబ్దార్థజ్ఞానము లెస్సగఁగలవాఁడు. కావున లెస్సగనాలోచించి యీయర్థకుఁడు సకలశాస్త్ర పారగుఁడును, శత్రువుల యంత్రుగనుగొను వాఁడును గావలయునను తలంపున నాయర్థమునిచ్చు 'రఘు' వనునామము నా కుమారునకుఁబెట్టెను.

పిదప నా కొమరుఁడు సకలసంపదలతోఁ దులదూఁగు నా తండ్రిపోషణమున నందమగు నవయవరాజితో రాజిల్లుచు ననుదిన ప్రవర్థమానుఁడగు జాబిల్లివోలే నెదుగుచుండెను. అట్టి ముద్దులమూటయగు నాబిడ్డనిఁగాంచి యాతల్లిదండ్రులు కుమార స్వామింగనిన యుమామహేశుల చందమున, జయంత్రునిఁజూచియుప్పొంగు శచీమహేంద్రుల మాడ్కి మురియుచుండిరి.

ర ఘు వు బా ల్య ము

పసివాఁడగు రఘువు బుడిబుడినుడువుల నొడువఁ దొడఁగెను; నమస్కరింప నేర్పినచొప్పునఁ తండ్రికి నమస్కరింపనేర్చెను. కొమరుని పోకడలకుఁ దండ్రుపరమానందము నొందుచుండును. ఒక్కొక్కప్పుడతండ్రి, కొడుకును దన యొడిలో నిడికొని యూపసిమేనితాకుడు తన శరీరమునకు

సోక నమృతము ద్రావినట్లనందించును. ఆ యానందపార వశ్యమునఁ గన్నులఱమోడ్చి కొమరుని స్పర్శసుఖ మిట్టిదికదా యని లోలోన నానందించును. ఆ సుపుత్రునిచేఁ దనవంశము తరించిన ట్లువ్విట్లుచుండును.

క్రమముగ మూడగునేటఁ జూడాకర్మ సంస్కారము నంది యాబాలుఁడు కాకపక్షములతో నెగిసియాడు తనతోడి డింభకులతోఁ గలిసియాడుచు నైదగునేట నక్షరాభ్యాసము నంది శబ్దజాలమును సులభముగఁ బుక్కిటఁ బట్టఁగలిగెను. పిదప నా రాజేంద్రుఁడు యథాశాస్త్రముగ నాబాలుని గర్భై కాదశంబున నుపనీతుఁగావించెను. ప్రచండపండితులగు గురువులవటునకు విద్యోపదేశముఁ గావించిరి. వటుఁడును గురువులయెడభక్తియు, విద్యయెడల రక్తియుఁ గలిగి నేర్చుటచే దేశికుల ప్రయత్నము విఫలము కాలేదు. సుక్షేత్రమునఁ జల్లినబీజములును, సత్పాత్రమునఁ జేయబడినఁ దానమును విఫలములు కావుగదా!

కుశాగ్రబుద్ధియగు విద్యార్థికుండఁడగిన శుశ్రూష, శ్రవణము, గ్రహణము, ధారణము, ఊహ, అర్థవిజ్ఞానము ననుగ్రీగుణముల నుపయోగించి యా విద్యార్థి దండనీత్యాది రాజకీయవిద్యలను సులభముగ గ్రహించెను. ఆ కుమారుఁ డాగ్నేయాది మహాస్త్ర విద్యలను సమంత్రకముగఁ దన తండ్రి వలననే గ్రహించెను. ఇట్లా మనువంశదీపకుండగు రఘువు విద్యాభ్యాసమును పూర్తిగావించి బాల్యమును గడచి యౌవనదేహమును దాల్చి మదనమోహముచే రాజిల్లు చుండెను.

పిదప దిలీపచక్రవర్తి కొడుకునకు స్నాతకవ్రతమును నడిపించి వివాహమంగళమును నెఱవేర్చెను. అందాల గనులగు పలువురు కన్నెమిన్న లా నుందరుడగు రఘువును మగనిఁగాఁ బడసి మిగులముదమందిరి.

యావనమహిమచేఁ గండలుదేఱిన మూపులతోఁ గవాటతుల్యమగు విష్ణుటురముతో, విశాలమగు కంఠ భాగముతో నా యువకుఁడు తండ్రినిమించియు వినయసంపద మూలమున తండ్రికంటె తక్కువగ నే కన్నట్టుచుండెను.

ఇట్లు వయసు, విద్య, వినయాది సుగుణములతో విలసిల్లు కన్నకొమరునిఁగాంచి దిలీపభూజాని తానుచిర కాలమునుండి మోయుచున్న రాజ్యపాలనభారమును తగ్గించు కొనఁగోరి కుమారుని యువరాజుం గావించెను. గాలితోఁ గూడిన యగ్ని, మేఘములులేని శరత్కాలమున వెలుగు వేవెలుగు, మత్తెక్కిన కరీంద్రమును దుస్సహములయిన పగిదిఁ బ్రచండ పరాక్రముఁడగు రఘువుతోఁగూడిన దిలీపచక్రవర్తి పగతుర కసాధ్యుడై యుండెను.

ఆ కాలమున నే రాజేంద్రుఁ డధికాశ్వమేధములఁ గావించునో యాతఁడె ఘనుఁడని భావింపఁ బడుచుండినది. ఆ యాచారము ననుసరింపఁ దలచిన దిలీపనృపతి వీరవరులగు రాచకొమరులఁ దోడిచ్చి, రణధీరుఁడగు రఘువును యజ్ఞాశ్వ రక్షకునిఁగఁజేసి నిరాటంకముగఁ దొంబది తొమ్మిదశ్వమేధ ములఁ గావించెను.

ఇది నాలుగవ ప్రకరణము.

పంచమ ప్రకరణము

ఇంద్ర - రఘువుల యుద్ధము

నూఱు జన్నము లొనర్చినవానికి 'శతక్రతు'వను బిరుద మబ్బును. అట్టి బిరుదు నొందఁ గోరి యొక్కటి తక్కువగ నూఱు జన్నములఁ జేసిన దిలీపుఁ డా యొక్కజన్నమును గూడఁ బూర్తి నేయఁదలఁచి వ్రతియై యథావిధిని యజ్ఞశ్వమును బూజించి విడిచెను. యువరాజగు రఘువే దానికిని బ్రధానరక్షకుఁడు. నిరంకుశుఁడగు కపింద్రుని చందమున నెదురులేక యుఱుకులువెట్టు నా ఘోటకమును గాంచి శచీ పతి యసూయాపరుఁడై, యదృశ్యరూపమున నేగుదెంచి రక్షకుల సమక్షముననె యా యశ్వము నపహరించెను.

అంతట రఘుని సైనికులు నిర్విణ్ణులై యేమిచేయనుం దోపక దిగులుపడి యుండిరి. దిలీపుని సంతతిపైఁ గామగవి సంతతికెట్టి యనుగ్రహానుబంధముగలదో కాని యిట్టి విచార కర సమయమున రఘు సైనికులకు వసిష్ఠుని నందినీధేనువు ప్రత్యక్షమాయెను. దాని ప్రభావము నింతకుమున్నె వాడు కర్ణాకర్ణికగ నెఱింగియుండిరి. అంతట సుజనవంధ్యుఁడగు నా రఘురాజమౌళి నందినింగాంచి భక్తిపారవశ్యమున గాత్రము పులకింప నా నందినీమూత్రమునఁ గన్నులు గడుగుకొనెను. ఏమి చిత్రము! ఆ నందీసిప్రభావ మెట్టిదియొకాని వెంటనే

యూ రఘువీరునకు నింద్రియములకుఁ గోచరముకాని వస్తుజాల మెల్ల గోచరము కాసాగెను.

అయ్యారే! ఆతని భాగ్య మేమనవచ్చును! ఎట్లయి నను దప్పించుకొని తన రక్షకునిఁ జేరుటకై యిటు నటు నా తురగము తురంగలించుటయు, దాని కావరము నణప నింద్ర సారథి యగు మాతలి దానిని దన తేరిపగములచే కట్టినై చు టయు, నట్టి యవస్థకుఁ జిక్కిన యా ఘోటము నా నాకపతి తూర్పునకుఁ గొంపోవుచుండుటయు నా రఘురాజున కొక చిత్తరువున మాడ్కి గోచరించెను.

వేయి కన్నులు; హరితాశ్వములు. ఈ గుర్తులనుబట్టి గుఱ్ఱపుదొంగ దేవనాథుఁడని యెఱిగి రఘుపతి యూతని నద లించుచు మిన్నముట్టు నెలుంగు వెలువడఁ గడు ధీరముగ నిట్లనియె—“స్వర్పతీ! యజ్ఞభాగములఁ గొనువారిలో నీవే ప్రథముఁడవని యెన్నఁబడుదువుకదా! అట్టి నీవే నా తండ్రి యజ్ఞమును జెఱుపఁదలంచుట పాడియె? నాకపతీ! త్రిలోకము లకు నీ వధిపతివి? యాగవిద్రోహులను గనిపెట్టి శిక్షింప వలసినవాడవు. అట్టి నీవె ధర్మపరుల కార్యములను జెఱుపఁ దలఁచితివి. ఈ యశ్వములేనిదే మాయాగము పూర్తికాదు. మా గుఱ్ఱమును మాకు విడువుము. సద్వర్తనులని పేర్వడసిన నీబోటి పెద్దలు చెడునడవడికిఁ గడంగుదురే!” యని పలుక విని యూ భూలోకవీరుని ప్రాగల్భ్యమున కచ్చెరువంది దేవ నాథుఁడు తన తేటిని మఱల్చి యిట్లనియె—

“వీరకుమార! నీ వన్నది యధార్థము. కాని మాబోటి యశోధనులు పరులవలనఁ దమ కీర్తికి ముప్పు రాకుండఁ గాచుకొనవలయును. నూఱు జన్నముల నిండుగ నొనర్చి నా యశమును నీ తండ్రి హరింపఁజూచుచున్నాఁడు. కనుకనే నీ తండ్రి జన్నమును నేఁ జెఱుపఁదలఁచితిని. సకల భువనములలో నా కొక్కనికే ‘శతాశ్వమేధి’ బిరుదము చెల్లఁ దగునుగాని యన్యులకుఁగాదు. నా ‘శతక్రతు’ నామమును నీ జనకుఁడు కొల్లగొనకుండ నీ నూరవ సత్త్రిమును నే విఘ్నము గావించును.

“అందులకై నీ జన్నపు గుఱ్ఱమును నే సపహరించి తిని. దీనిని తిరిగి కైకొనుట నీ తరముగాదు. ఒకవేళ, దీనిని సాధింప యత్నింతువేని మున్ను సత్త్రిహయమునకై సగదని సుతులకుఁ గలిగిన గతియె నీకుఁ బట్టును జూమీ! చక్కగ యోచించుకొనుము.”

అశ్వరక్షకుఁడు రఘువు పురందరుని పలుకుల కులుకక పకపక నగి “పురందరా! నా గుఱ్ఱమును గొనుటయె నీ నిశ్చయమేని ధనువును ధరింపుము. మహావీర కకుత్స్థుని వంశమున జనించిన యీ రఘువు నోడింపక నీవు ధన్యుడవని తలంపకుము” అని పలికి యీ యువరాజు వింట శరసంధానముఁ గావించి వీరాసనమున నిలిచి నాకపతిని డీకొన సిద్ధముగ నుండెను.

రఘువు పలుకులు ములుకులై తన గుండియలం

గ్రుచ్చుకొన ననిమిషపతి యుక్కురోపమునఁ దన వన్నెల
 వింట నమోఘశరము నొక్కదానిందొడిగి, పగతుని గుండెకు
 గుఱిచూచి విడిచెను. పెక్కురు రక్కసుల నెత్తురు గ్రోల
 మఱిగిన యా యింద్రనారాచము రఘుని విశాలవక్షమున
 నాటుకొని యాతని యెడఁదను నెత్తుట జొత్తిలజేసెను.

రఘువుమాత్రము సామాన్యుఁడ! కొంచెముదన
 మాతని కొలమునకె దూరము. బీరమున నా వీరుఁడు మా
 కుమారునకు దీటగు దిట్ట. కావున నా శూరుఁడు తన నామా
 త్మరములఁ జెక్కిన యొక్క చుఱుకుటమ్ము వింటఁ దొడిగి
 యా శచీపతి యంశతలమున గుఱివెట్టి కొట్టెను. మఱియొక
 యమ్మున నా దేవవిభుని శుక్లము విఱుగఁగొట్టెను. ఆ
 శుక్లము పాటు సురలక్ష్మి కేశచ్ఛేదము వోలఁ దోచి
 దేవనాథుని మనమున కవమానమును గల్పించెను. ఇంద్రున
 కీమాఱు రఘువుపై పాముపగ వుట్టెను. ఆ సురపతి నరపతుల
 కొకరిపై నొకరి కీను జనించినది. ఒకరిఁగెలువ నొకరు పంతా
 లాడుచుండిరి. పోరు మొదలయి యింతయై, యింతింతయై,
 మఱియు నింతయై తుదకు ఘోరమయినది. సురేశు శరములు
 క్రిందికిని, నరేశు నారసములు మీదికిని గరుడువలె, బాముల
 పగిదిని పర్యసాగినవి.

ఇంతలో వీరవరుఁడగు దిలీపసూనుఁడు పాకారికరమున
 మిడిసిపడునారిత్రాటి నొక్క యర్థచంద్రబాణమునఁ దెగ
 వేసెను. శుక్లము తెగుటకె కక్కసపడు నా సురేశున కీ

నారికోతచేఁ బుంటిమీదఁ గారము చల్లినట్లయ్యెను. అంతట నానాకాధీశుఁడు మదిని మచ్చరమాని యెట్లైనఁ దనపగతుఁ డగురఘువు నంతముకనుగొననెంచి చేతిచాపమువీడి కఠోర మగు వజ్రాయుధమునెత్తి రఘువువక్షమునఁ బ్రయోగించెను. దానితో, రఘుసైన్యము గగ్గోలువడుచుండ నాదెబ్బకు రఘువునేలపై బడి తోడనె తెప్పరిలి దెబ్బను లెక్కచేయక లేచినిలచెను. రాజసైన్యమున మఱల హర్షనాదములు చెలరేగినవి. ఆ మహావీరుఁడు మఱల నింద్రునితోఁ దలపడ సంసిద్ధుడయ్యెను.

వజ్రహారమునుగూడఁ బాటింపక పగఁదీర్చుకొన నిలిచియున్న యా వీరవరుఁగాంచి శచీపతి యాతనిపోటరి తనంబునకు మిగుల మదిమెచ్చెను. పగతురనైనను సుగుణ వంతులను మదిమెచ్చుట సజ్జనలక్షణముగదా! ఇంద్రుఁ డిట్లనియె——“ బలిరా, వీరవరా! కొండలనేనియుఁ బిండినేయుఁ జాలిన నా యమోఘమగు కులిశాయుధమును నీవుదక్క నితరుఁడింత వఱకెవ్వఁడు నోర్వలేకుండె. నీ యీ పోటరి తనంబునకు నేనెంతయుఁ బ్రీతుఁడనైతి. శూరాగ్రణీ! నీ కొక్కవరమియ మనసగుచున్నది. నీ యశ్వమునుదక్క మఱెద్ది యడిగిన నడుగు మిచ్చెదము.”

పాకశాసనుఁడిట్లు పలుకుటకుమున్నె యాతనిమచ్చ మాప నమ్మువైఁగేలిడియున్న రఘువు, మంచిమాటలకుఁ దిగి దారికివచ్చు నింద్రుని మెత్తఁదనంబును గ్రహించి,

బంగారురంగుల నీను చులుకుటమ్మును బొదికిఁద్రోసి యనిమిష పతికిట్లనియె—

ర ఘు వి జ య ము

“సురేశ్వరా! నాపై నీకనుగ్రహమా! అయినను నా తురంగమము నీయనొల్లవా? బాగుబాగు!! పిచ్చి కుదిరినది; రోకలి తలకుఁ చుట్టుమనినట్లున్నది నీమాట! సరియె. నా మాటవినుము. ఈ యాగపూర్తికై దీక్షగాని యున్న మాతండ్రికి నీయధ్వర సమాప్తిచేఁ గలుగవలసిన ఫలమునెల్ల ధారవోయుము. ఇంతియకాదు. మా తండ్రి కోపమున ఫాలాక్షతుల్యుఁడు. యాగహయమును గోల్పోయి రిత్తచేతులతో నాయనకడకేగుట నాచేతఁగానిపని. కనుక నీదూతలమూలమున నె యీ వృత్తాంతమును మాజనకున కెఱిగింపుము.” అను రఘువ్రపలుకుల కలరి నాకపతి తథాస్తని తనదారిఁబట్టెను. రఘు వీరూపమున విజయి యయ్యును యాగాశ్వములేక తండ్రికడకేగవలసి వచ్చినందులకుఁ జిన్న బోయిన మొగముతో జనకునిఁజేరసాగెను.

ఇంద్రదూత మూలమున మున్నుగ నె రఘువిజయవార్త వినిన దిలీపరాజేంద్రుఁడు సంతుష్టుఁడై కొమరునిఁ దనదఱిఁ జేర్చుకొని వజ్రపుగాయముతోనిండిన పుత్రునిగాయమును తన చేత నిమురుచు నాతని బుజ్జగించెను. ఇట్లాదిలీపసార్వభౌముఁడు తన జీవితాంతమున స్వర్గమున కెక్కుటకై వేసికొనిన మెట్ల

వోలెఁ దొంబది తొమ్మిదశ్వమేధముల ముగించుకొని విషయ
భోగములనుండి విర త్తుడై మహారాజ చిహ్నములనెల్లఁ దన
సంతునకొప్పగించి, తాను ధర్మపత్నితోఁ దపోవనము కరిగి
వానప్రస్థాశ్రమము స్వీకరించెను. ఇట్లుకొడుకులచే రాజ్య
లక్ష్మీకరగ్రహణము చేయించి వార్ధకమున వానప్రస్థులగుట
యిహ్లోకువంశజుల కులవ్రతము గదా!

ఇది యైదవ ప్రకరణము.

~~~~~

షష్ఠ ప్రకరణము

జై త్రయాత్ర

జనకునివలన రాజ్యాధిపత్యముఁ గైకొనిన రఘురాజు
మౌళి, సాయంతనమున సూర్యతేజముఁగొనిన వైశ్యానరుని
భాతి భాసిల్లెను. తండ్రి యనంతరము రఘువు మహారాజయ్యె
నని వినినతోడనె, యంతకుముందె దిలీపునిప్రతాపము నోర్వఁ
జాలక యీసు పొగలతో నిండియున్న సాయంతరాజుల
హృదయముల నొక్కపెట్టున భగ్గుమని విద్వేషాన్ని
ప్రజ్వరిల్లినట్లయ్యెను. కాని, మహాశూరుఁడును, బ్రజాభి
మానమును జూఱఁగొనినవాఁడు నగు రఘువు పట్టాభిషిక్తుఁ
డయినందులకుఁ బ్రజలెల్లరు నాతని నభినందించుచుఁ గడు
ముదమందిరి. రఘు మహారాజుదండనీతి ప్రజలయాదరముఁ
జూఱఁగొనెను. ప్రహ్లాదగుణముచేఁ జంద్రుఁడును, దపన
గుణముచేఁ దపనుఁడును సార్థక నాములయినపగిదిఁ బ్రజా
రంజన గుణముచే నీ మహారాజునెడ 'రాజ' నామము
సార్థకమయ్యెను.

రఘుమహారాజు రాజ్యాధికారముఁగైకొనిన పిదప
వర్ష ఋతు వతిక్రమించెను. సురేంద్రుని యైదువన్నెల విల్లు
మింటినుండి మాయమయ్యెను. నదులలోని మడ్డినీరు కలక
దేటి నిర్మలమయ్యెను. బాటలెల్ల బురదయెండి యాత్రాను

కూలములయ్యెను. ఇట్టి శరల్లక్షణములఁ గాంచి యారాజేంద్రుఁడు జైత్రయాత్రలోచనము తనమదిని సందడిసేయ దిగ్విజయయాత్రకై యేర్పాటులగావింప మంత్రివరులకానతిచ్చెను.

మంత్రులు రాజ్యాజ్ఞఁదలఁదాల్చి యాత్రకై సకలమును సిద్ధపఱచిరి. శరత్కాలమున నశ్వములకెల్ల నీరాజనము సేయించుటానాఁటి భూపతుల యాచరము. అగ్ని యేహూపముననున్నను ప్రదక్షిణజ్వాలలతో వెలుగుట శుభశకునమందురు. పూర్వాచారము ననుసరించి మహారాజు రఘువు తనయశ్వములకెల్ల నీరాజనావిధినిఁ జేయింప నా నీరాజనాగ్ని ప్రదక్షిణవిధి నగ్నిజ్వాలలను వెలిగ్రక్కెను. అదియూ మహారాజునకు రానున్న విజయలక్ష్మిని సూచించుచున్నట్లుండెను.

ఇట్టి యాచారములనెల్ల పూర్తిగావించుకొని రఘు మహారాజు తన రాజధానికిని, దుర్గమునకునుఁ దగిన రక్షణవిధానముల నేర్పఱింపఁజేసి పడ్విధ సైన్యముల వెంటఁగొని దిగ్విజయాభిలాషియై ప్రస్థానభేరిని మ్రోయింపఁజేసి బయల్పడెను.

విజయలక్ష్మిని వరింపనేగుచున్న యా వీరరాజు శిరోమణిం గాంచు వేడుక పురజనముల మనముల సందడింపఁజేసెను. వయోవృద్ధులగు ముత్తైదువలు మంగళాచారము ననుసరించి తమతమ సౌధముల యుప్పరిగల నిల్చి యా మహారాజు మూర్ధమునఁ బేలాలు వాన గుఱియించిరి. నగర

యువతీబృంద మారతులు పట్టి విజయమంగళ గేయముల నాలపించిరి. వృద్ధవిప్రుల యాశీర్వాదఘోషము మిన్నుముట్టి నది. వందిమాగధులు విజయగేయములఁ బాడిరి.

ఈ చందమున సకలజనుల దీవనలం గొనుచు నా మహావీరుఁడు గాత్రము పులకింప మొదటఁ దూర్పుదిశకేగెను. ఆ విజయయాత్రలో నరదముల పరుగులచే రేగిన ధూళి తోడను, గాఱుమబ్బులఁ గేఱునట్లున్న కరులతోడను నిండిన యా ప్రాంతభూమి యాకాశముగ మాఱినట్లుండెను. అట్టి యా వీరాగ్రగణ్యుని దండయాత్రను వినిన కొందఱు తూర్పు రాజులు గడగడలాడుచుఁ దమకుఁ దామై వచ్చి కానుక లర్పించి తమ ముప్పఁ దప్పించుకొనిరి. మఱికొందఱు మూర్ఖులగు రాజులు గర్వముచే నా వీరు నెదుర్కొని యూరుఁబేరు లేకుండఁ బోయిరి. ఆ మహారాజు కొన్ని దేశముల నసమర్థ పాలకులఁ దొలగించి తన యనుగ్రహమునకుఁ బాత్రులగు యోగ్యులను పాలకులుగ నియమించెను.

ఇట్లు ప్రాగ్దేశ రాజ్యములనెల్ల జయించి యటనుండి వంగదేశమును వశపఱచుకొనఁబోవ నచ్చటి రాజులును దమ తమ నౌకాబలములతో నా మహావీరు నెదుర్కొనిరి. ఆ మహావీరుఁడు వారి నెల్ల నశ్రమమున నోడించి యచటి ద్వీపములలోఁ దన జయస్తంభముల నాటించెను. రఘు బాణముల రుచి నెఱిగినపిదప నా వంగరాజులు తమ గర్వముల వీడి రఘు పాదముల నాశ్రయింప వారి నమ్రభావమున కలరి

మన్నించి మఱల మఱల నా యాస్థానములఁ బాలకులుగ నియమించెను. వంగ దేశమునుండి కపిశాసదినిదాటి యటనుండి యుత్కళరాజులు చూపిన త్రోవను గళింగమున నడుగు పెట్టెను.

కళింగవిజయము

కళింగాధిపతికి నేనుఁగుల దండుమెండు. ఆకావరముచే నాతఁడు రఘుమహారాజు నెదుర్కొని వెక్కిరింపఁబోయి వెల్లకిలఁబడినట్లు వెంటనె యా మహారాజునకుఁ బాదాక్రాంతుఁడయ్యెను. రఘురాజచంద్రుని సైనికులు విజయోల్లాసమునఁ జెలరేగి పానగోష్ఠిసేయనెంచి యచట తములపుబాకుఁ దోటలఁజేరి యా తములపుటాకుల నెదొప్పలుగఁజేసికొని నారికేళాసవమును మనసు దీఱఁబాసముగావించిరి. అల్పబుద్ధులగు నితరరాజులవలెఁగాక యానృపాల మౌళి ధర్మప్రతిష్ఠాపనార్థమె యుద్ధముచేయువాఁడు గావునఁ దనకుఁ బాదాక్రాంతుఁడగు నా కళింగేశుని ఊమించి, ధర్మకార్యములకై యాతని సంపదనుమాత్రముగొని మఱల నాతని నా రాజ్యామునకు రాజుగఁ బ్రతిష్ఠించెను.

దక్షిణదిగ్విజయము

కళింగమున విజయలక్ష్మిని జేపట్టిన యానరపతి పోక తోటల నలరాదు నా సముద్రతీరముననె పయనించి యశ్రమముగనె జయములందుచు దక్షిణాభిముఖుఁ డయ్యెను.

సుదూరము కడచి కావేరినిదాటి తన సైన్యమును బరికింప నయ్యది మార్గాయాసముచే నలసియుండుటఁ దెలిసికొనెను. సేనలయలనట తీటుటకై విడియఁదగిన ప్రదేశమునకై యన్వేషించుచుఁ బోవంబోవ నట మలయగిరిప్రాంత భూముల నెదిగియున్న మిరియాలపొలము లాతనిదృష్టి నాకర్షించెను. తోడనే సైన్యములు తమ తేని యనుమతి నా మిరియపుఁ దోటల విడిసినవి.

మలయగిరి రామణీయక మధ్యుతావహము. ఒక వైపున నేలకితోటలును, వేటొక్కదిక్కున గందపుఁదోటలును జూపఱదృష్టి నాకర్షింపఁ జాలియుండెను. ఆ నాడు దక్షిణదేశము పాండ్యవంశీయులగు నరపతుల పాలనమున నుండెడిది. పాండ్యులును మహాశూరులే కాని రఘుమహారాజు రాకకుముందే తమచారుల మూలమున వంగ, కళింగుల గతి వినియున్నవారగుటచే రఘుప్రతాపము నెదుర్కొన నోడితాము గడంచియుంచుకొనిన బహుసంపదలతో నా మహారాజును శరణుచొచ్చిరి.

పిదప నాచక్రవర్తి దక్షిణమునందలి మలయ, దద్దురగిరి వరములఁగడచి, కేరళమును జయించి యచ్చటనరపతుల వలనఁ గరములగ్రహించి పిమ్మటఁ బశ్చిమ సముద్రతీర దేశముల నాక్రమించెను.

ప శ్చి మ ది గ్వి జ య ము

పశ్చిమమున మొదలుగ నావీరాధివీరుఁడు త్రికూటగిరి

శిఖరముపై జయస్తంభమునునాటి తదుపరిఁ బారసీకముపై గన్ను వేసెను. సముద్రయాన మాకాలమున నిషిద్ధమగుటచే నా మహారాజు భూమార్గమున నె పారసీకముపైఁదన యాత్ర సాగించెను.

పారసీకులకు యవనులనియుఁ బేరుగలదు. ఆ యవను లకు నశ్వదళమధికము. వారిసేనాంగములలో నదియే ప్రధాన దళము. కావున నా పారసీకులు తమయశ్వదళముతో రఘు చక్రవర్తి నెదుర్కొని భీకర సమరముగావించిరి. దుస్సహతేజో మూర్త్యుగ రఘునృపాలుఁ డుక్కురోసము మిక్కుటము కాఁగ నా యవనుల రణకంఠూతిఁ దీర్పఁబూని వారి శిరములను దనవాడిబల్లెముల కెఱగావించెను. మృతశేషులగు యవనులు పుచ్చకాయలవలె నెగురుచున్న తమవారి తలలఁ గాంచి వెఱపునొంది, బ్రదికియుండిన బలుసాకేఱుకొనవచ్చు ననియెంచి తమతలపాగల నొలిచి యా మహారాజు పాద మూలముననుంచి శరణుచొచ్చిరి. శరణాగత రక్షకుడగు నారఘు సార్వభౌముఁడు నా యవనుల ననుగ్రహించి విడిచి పుచ్చెను. అంతియేకదా! మహాత్ముల కోపము - అపరాధుల శరణాగతితో నడంగుఁగాదె! ఇట్లాయవనులు రఘువీరు నెదుర్కొని భంగపాటునొంది తలప్రాణము తోకకు వచ్చి నట్లయి బ్రతుకుజీవుఁడాయని బయటపడిరి.

ఉ త్త ర ది గ్వి జ య ము

ఇట్లు రఘు సార్వభౌముఁడు ప్రతీచీ దేశములనెల్ల

జయించి కడదిక్కుగు కౌబేరి దెసమటలి తనయశ్వసైన్యముతో హిమగిరి నెక్కి యటఁ దనవిజయపతాకము నెగురవేసెను. అట నానరపతిని గొండజాతులవార లెదుర్కొన నాయుభయ సైన్యములకు ఘోర యుద్ధముజరిగెను. అట్టి యాటవికలను దన శరప్రహారముల నొప్పించి పాదాక్రాంతులఁ గావించు కొనెను. హిమగిరియందట్లు విజయలక్ష్మిని జేపట్టి యా వీరా గ్రణి క్రమముగఁ గాంభోజము, కామరూపము, ప్రాజ్యోతిషము (నేటి అస్సాము) నుగూడ జయించి, సహాయకులగు సకలరాజన్యలు వెంటనడువఁ దన రాజధానికి మఱలెను.

వి శ్వ జి ద్యా గ ము - స ర్వ స్వ దా న ము

ప్రాచీనకాలమునఁ గొందఱుమహారాజులు 'విశ్వజిత్తు' అనుయజ్ఞము నాచరించువారు. సర్వసర్వం సహావిజేతలగు శూరాగ్రణులే యాయజ్ఞమునాచరించుట కర్హులు. అదియుఁ గాక గెలిచి తెచ్చిన సకలసంపదలను గొంచెమేని మిగుల నీయక యాయాగమున దానము చేయువానికే యట్టియర్హత యుండెడిది. అట్టి సర్వస్వ దక్షిణాకమగు నాయుత్తమాధ్వర మునుజరుపనెంచి యా యర్హకుల చక్రవర్తి యందులకు వలయు సన్నాహముల నొనర్చి యాగపరిపూర్తిగావించెను. సకల సామంత రాజమండల మా యధ్వరమున కాహ్వానింపఁ బడి కోసలరాజధాని కేతెంచెను.

ఆ విశ్వజిద్యాగమున దానములఁ బడయని యనాధులు

గాని, దీనులుగాని, వికలాంగులుగాని, విశ్వమున లేరనిన నతిశయోక్తికాదు. అందా మహారాజు తానుగెలిచి తెచ్చిన దాని నెకాక తనకుఁ బితృధనముగ సంక్రమించిన యెల్లసంపదను బ్రీతితో లోకశ్రేయమునకై యర్పణముగావించెను. వేయేల? ఆ రాజేంద్రుని ధర్మపత్నికంతమునఁ దాల్చిన మాంగల్య చిహ్నమును, జలపానమునకొక మృత్పాత్రమును మాత్రమె యా మహాత్యాగికి శేషించిన వనిన నాతని వదాన్యత యెట్టిదియో యూహింపవచ్చును.

ఇట్లా విశ్వవిజేత విశ్వజిదధ్వరమును ముగించి విశ్వదానము మూలమున నధికతరయశస్వియై యొప్పారెను. పిదపఁ దనకుఁ బాదాక్రాంతులై తనస్సైనిక నికాయమునఁ జేరియున్న రాజవర్గమునెల్లఁ దగురీతి గౌరవించి వారియప జయావమాన దుఃఖమునుదీర్చి స్వరాజ్యముల కటుగ వారిననుమతించెను. వారును జక్రవర్తియెడఁ దమ వినయభావమును దెలుపఁ ఛత్ర, కలశ, ధ్వజాదిరేఖల నొప్పారు నా నర పాలమహాళియడుగుఁ దమ్ములఁదమ శిరములనుంచి నమస్కరించి తమ తమ యిరవుల కరిగిరి.

ఇది యాటవ ప్రకరణము.

పూర్వఖండము సమాప్తము.

ఉత్తర ఖండము

ప్రథమ ప్రకరణము

వ ర త ం తు మ హ ర్షి

ప్రాచీన కాలమున గురుకులములె విద్యాపీఠములై
వెలయుచుండినవి. విద్వాంసుడగు గృహస్థుడుగాని,
సన్న్యాసిగాని విద్యార్థులు కోరినంతనె విద్యాదానము
కావించువారు. ఆనాటి విద్యార్థులకు గురుకులములే స్వకుటుం
బములు. గురుదంపతులె తల్లిదండ్రులు. తోడి విద్యార్థులే
సోదరబృందము. ఇంకఁ గేవల మేనాటి పాఠ మానాడు
చెప్పి గెంటివేయు నాచార మానాటి గురువులకు లేదు.
విద్యార్థుల భావి జీవితమున కవసరములగు నీతినియమములు,
పరోపకారాది సద్గుణములు, జీవితధర్మములు, సంఘ నియమ
ములు మున్నగునవి గఱపుచు విద్యాభ్యాసము ముగియునంత
దనుకఁ దామె వారికిఁ దల్లిదండ్రులై కంటిని తెప్పలవోలె
గాచుచు, వారి యన్నపానాదుల సైతమేమటక యరసి
కొనుచు విద్యార్థులను గన్నబిడ్డలవోలె గాంచి పెంచుట
యానాటి యుత్తమ గురువులకుఁ బరిపాటి.

మఱి యానాటి విద్యార్థులో! వారు గురుకులము
నకుఁ జేరినదాది మఱి యింటిదెస మనసు నుంచరు. వారికి
గురువే దైవము; గురుడే తల్లి; తండ్రియును. గురువునకుఁ
బిమ్మటనే వారికిఁ దరువాతి లోకము. గురుద్రోహ మానాటి

పాపములలోనికెల్ల నెక్కుడు పాతకము. గురుని మనసునకుఁ జివుక్కుమనిపించిన విద్యార్థికి నద్గతిలేదని యానాఁటివారి నమ్మకము.

ఆనాఁటి శిష్యధర్మములలో గురుశుశ్రూష మొదటిది. గురుఁడును శిష్యుని సకలజీవనభారమును దానె వహించి తన విద్యనంతను శిష్యున కుపదేశించిననెకాని తన గురు ధర్మముతీఱిన స్లెంచువాఁడు కాఁడు. ఆహా! యానాఁటి యా గురుశిష్య సంప్రదాయములు, నా వాత్సల్యభక్తులు, నా యధ్యాపనాధ్యయన నిష్ఠలు నెంతటి మఘురతరములో కదా!

ఉత్తర కోసలదేశమున భాగీరథీ తీరకాంతారమున నందాలగని యగు నొక్క యాశ్రమమున 'వరతంతమహర్షి' యను నొక్క ఋషీశ్వరుఁడు తపోనిష్ఠమెయి జీవితము గడపుచుండెను. ఆ మహాసీయునికడ నెందఱో బ్రహ్మవాదులు వేదాంతవిజ్ఞానమును బడయుచు గురుశుశ్రూష చేయుచుండిరి. శాస్త్రాధ్యయనము సేయు బ్రహ్మచారిగణము లెక్కకు మిక్కిలిగ నందుండి యా మునివలన విజ్ఞానమును బడయుచుండెను.

ఆశ్రమప్రాంగణమునందలి విశాల తరుచ్ఛాయాతలములె వారికిఁ బఠనమందిరములు. అచ్చట స్వేచ్ఛగాఁబెటిగి, మరకఱరత్నకంబళము పఱచినపగిది శ్యామలమై, పట్టుతివాసీల మఱపించు బాలహరితగాసమె వారి కాసనాచ్ఛాదనము. నేటివలె నానాఁడు పాఠశాలాభవనములకై కాని,

అసనా స్తరణములకుఁగాని వేలు, లక్షల రూప్యములు వెచ్చించు సవసరములేకుండెను. నాఁటి విద్యాధులకు విశేషాంశములు వ్రాసికొను నలవాటులేదు. గురుఁడు గ్రంథాపేక్ష లేకయే వేదవేదాంగాదుల నెల్ల పాఠము చెప్పఁగలఁడు. విద్యాధులును జత్తురక్షరసంయోగము లేకయే గురుని బోధల నతిశ్రద్ధ నాల కించి తమ మదిని ధారణముచేయువారు. ఇట్టి యత్యద్భుత రీతిని మహర్షి వరతంతువు శిష్యగణము నేమరక యోరంత పొద్దును సధ్యాపనకార్యమునఁ బ్రొద్దుపుచ్చువాఁడు.

కౌ త్స్యఁ డు

వరతంతుముని యంతేవాసిగణమున మిగులఁ బ్రసిద్ధి చెందినవాఁడు కౌత్స్యముని. వయస్సునఁ ద్రిదశోపముఁడు; రూపమున జయంతనమానుఁడు; బుద్ధి కపబృహస్పతి; భక్తి, వినయముల కాతని కాతఁడే సాటియనుట సమంజసమగును. కౌత్స్యఁడు తన పదునై దేండ్లప్రాయమున నిలువీడివచ్చి వర తంతుముని నాశ్రయించి విద్యాభ్యాసము నారంభించెను. ప్రారంభించిన పదునాలుఁగేండ్లకు విద్య ముగిసినది. చతుర్వేద ములు; షడంగములు; మీమాంస; న్యాయము; ధర్మ శాస్త్రము; పురాణములు నను పదునాలుఁగు విద్యల నా గురు వరేణ్యుని బోధనమూలమున నా శిష్యరత్నమాపోశనము పట్టెను. ఇంక గురుకులమునుండి యిలుసేర ననుమతి సీయఁ దలఁచి వరతంతుమహర్షి శిష్యుని బిలచి యిట్లనియె—

కౌత్స వ ర త ం తు స ం వా ద ము

వర : చిరంజీవీ! యిక సీకుఁ బితృనియు క్తమగు బ్రహ్మ
చర్యమును ముగింపఁదగిన కాలనూసన్నమయినది.
తెలియునా?

కౌత్స : చి త్తము. బ్రహ్మచర్యము ముగించుటకు సమయ నియ
మముగూడఁ గలదా స్వామి!

వర : మఱిలేదా! సకలవేద, శాస్త్రముల నధ్యయనము
గావించి, బ్రహ్మతత్త్వమును గూర్చిన విషయపరి
శోధన మేనాఁడు ముగియునో యానాటితో బ్రహ్మ
చర్యాశ్రమమున కవధి సమీపించెననియె తలఁప
వలయును.

కౌత్స : మహాత్మా! ఇప్పటికిఁ దమదయచే నాకలవడిన బ్రహ్మ
జ్ఞానము శాస్త్రజ్ఞానరూపకమెకాని సాక్షాదనుభూతము
కాదు గదా!

వర : వెఱ్ఱివాఁడా బ్రహ్మ పదార్థముయొక్క సాక్షాదను
భూతికి జీవితానుభవము, వయఃపరిణతియు ముఖ్యా
వశ్యకములు సుమా!

కౌత్స : భగవన్! ఆ జీవితానుభవమనునది యెట్టిపదార్థము?
దాని నెట్లొ సాధించుట!

వర : అది మాటలతో లభించునదికాదు నాయనా! మాన
వుఁడు మోక్షమును పొందఁగల్గుటకై ప్రాచీనవిజ్ఞానులు
కొన్ని త్రోవల నేర్పరచిరి. తదనుసారముగ మాన

వుని బాల్యావస్థను దీసివైచి కడమ వయః
కాలమును నాలుగు ఘట్టములుగా నేర్పఱచిన
యంశము నీకు బహుశముగ నేను తెల్పినదె కాని
క్రొత్తది కాదుసుమా!

కౌత్సు: అది సత్యమె. బ్రహ్మచర్య, గార్హస్థ్య, వానప్రస్థ,
సన్యాసముల సంగతి తాము సెలవిచ్చుచున్నారని
తలంతును.

వర : అగును. గురుశుశ్రూష; గురుబోధ; సదాచారపాల
నము; శాస్త్రాధ్యయనము; యోగా భ్యాసము
మున్నగు సాధన సంపత్తిచే జీవితమార్గమును కను
గొనుటయె బ్రహ్మచర్యాశ్రమముయొక్క ఉద్దేశము.
సంసారపు జంజాలములు తగులకమునుపె మానవుడు
నిరాటంకముగ విద్యావిజ్ఞానముల సాధించుటకె మహా
ద్దులీ యాశ్రమమును నియమించిరి.

కౌత్సు: అయిన నీయాశ్రమానంతరమున శిష్యుడు గురువు
కడనుండు నవసరమే లేదందురా స్వామి!

వర : అట్లేయనవచ్చును. ప్రతిమానవుడును విద్యావిజ్ఞా
నముల నార్జించుకొని సాంతపౌట నింపుకొనినంత
మాత్రమున ఉత్తమజీవి యనిపించుకొనడు. పరోప
కారము మానవధర్మములకెల్ల నుత్తమోత్తమము.
ఆత్మోద్ధరణము మాత్రమెచాలదు. లోకోద్ధరణము
గూడఁ జేయుట యావశ్యకము.

కొత్తు: అది బ్రహ్మచర్యాశ్రమముచే సాధింప వీలుకాదా మహాత్మా?

వర: కాదు; కాదు. మానవుఁడు శ్రమలెరుంగనిదే జీవితానుభవమును గడింపఁజాలడు. నాల్గు పురుషార్థములలోఁ గడపటిదగు మోక్షమును సాధించుటకుమున్ను మానవుఁడు ధర్మ, అర్థ, కామములను మూఁడిటిని సాధింపవలయును. ధర్మ రహితమయిన ధనమును, ధర్మబాహ్యమయిన కామమును నిషిద్ధములు. ఇట్టి త్రివర్గమును సాధించిన మీఁదటనే మానవునకు మోక్షఫలములను గోరుట కర్హత లభించును. ఈ త్రివర్గము గృహస్థజీవనముననే సుసాధ్యము గాని యితరవిధములనిది యసాధ్యము. అదియుఁ గాక, భిక్షుకులు, సన్న్యాసులు మొదలగు వారికిని, కుంటి, గ్రుడ్డివారలగు వికలాంగులకును గృహమేధియై ఆధారము.

కొత్తు: గృహస్థులు కానివారు మోక్షసాధనమున కనర్హులయినచో మఱి శ్రీ శుకాదుల సంగతి?

వర: అట్లగుము. లోకమున నెందఱు శ్రీశుకులను జూపఁజాలుదువు? శ్రీశుకుడు కేవలము కారణజన్ముఁడు. ఆతఁడు తన జ్ఞానాన్నిచేఁ గర్మజాలమును దగ్ధమొనర్చిన పుణ్యాత్ముఁడు. పూర్వజన్మపుణ్య పరిపాక ఫలమే యాతని జీవన్ముక్తునిఁ గావించినది. ఆ మహా

మహునకు నమోవాకములు.

కాత్మ: తండ్రీ! చీమలుప్రాకిన జాళ్ల టుగుననియు, దీయఁగఁ
దీయఁగ రాగమబ్బుననియుఁ బెద్దల సుద్దిగదా! అట్లే
మానవుఁడు నాజన్మాంతము బ్రహ్మచారిగనె యుండి
గార్హస్థ్యము నాచరింపకయె బ్రహ్మ సాధనమును
చేయగూడదా?

వర : కుమారా! ధర్మము మిక్కిలి సూక్ష్మమైనది. సత్త్వము,
రజస్సు, తమస్సు అను మూఁడు గుణములతో నిండి
నది ప్రకృతి. ఆ ప్రకృతిమూలమున జనించినవె
దేహము, ఇంద్రియములును. కామము, క్రోధము,
లోభము, మోహము, మదము, మాత్సర్యము నను
సవి యాఱును మానవులకు శత్రులవంటివి. ఇవి
యడుగడుగునకు బుద్ధిని భ్రమింపఁజేయుచుండును.
ప్రకృతి గుణములన్నిటిలో కామము బలవత్తరమైనది.
ఈ రహస్యమును గమనించియె మహాజ్ఞానులు ధర్మ
కామములను ముడివైచి, తత్సాధనకై వివాహవిధిని
నియమించి, జీవితధర్మములను నిర్వర్తించుటలో మాన
వునికి ధర్మపత్నిని సహాయభూతురాలిని గావించినాడు.
ఇట్టి ధర్మపత్నియందు సంతానమును బడసి, వాంఛ
లెల్లఁ దీరినవను సమృద్ధము కలిగినవెనుక నా యాశ్ర
మమును విడువవలయునని పెద్దల శాసనము. ఇందలి
పరమరహస్యము నెఱుంగని మూర్ఖులు ప్రథమోత్సా

హముతో బాలసన్న్యాసులై, యశావనవాంఛలు
చెలరేగ నెన్నియో దురాచారములకుఁ బాల్పడి,
సన్న్యాసినామమున నె చాటు సంసారము నేర్పటచు
కొని దుష్కీర్తి పాలగుచుందురు. ఇది సర్వదా నిషిద్ధ
మార్గము.

కౌత్సు: తండ్రీ! నమోవాకములు. తమ యుపదేశమహిమ
మున నా సంశయములు రూపుమాసినవి. దేవర
యాజ్ఞ ననుసరించి జీవితమార్గమును సుగమము
గావించుకొన నీ శిష్యపరమాణువు సర్వదా సంసిద్ధుఁడు.

వర : ధన్యుఁడవోయి కౌత్సుకూమారా! ధన్యుఁడవు. నీ కుల
వయస్థీలముల కనుగుణవతియగు కన్యామణిని వరించి
కృతకృత్యుఁడవగుము. వంశాభివృద్ధినిఁ గాంచుము.
ఇదే మా యాశీస్సు. ఇంక నొక్క శుభదివసమునఁ
గదలి మాతాపితరుల చరణసేవాభాగ్యము ననుభ
వింప నిజగోహమున కరుగ సిద్ధముగనుండుము.

కౌత్సు: గురుశేఖరా! యీ పిన్నవాని దొక్క మనవి. గురు
దక్షిణ నర్పించుట నె శిష్యుని విద్య సఫలమగునందురు.
శాశ్వతజ్ఞానకీర్తిసంధాయకమగు విద్యాసముద్రమును
నాయందుఁ దరంగింపఁజేసిన గురుపాదుల ఋణము
దీర్చ నసమర్థుఁడనె యగుదును. అయినను శిష్యధర్మ
మున నన్నుఁ బదింబదిగఁ బ్రేరేచుట నడుగవలసి
వచ్చినది. మహాత్మా! ఋణియగు నీయంతెవాసికి

గురుదక్షిణను విధించినచో సంతసమున నద్దానిని నెఱవేర్చుగలడు.

నర : వివేకీ! స్వచ్ఛమగు గురుభక్తియు ధర్మరక్తియును మాత్రమే సచ్ఛిష్యుని లక్షణములు. అవియె యాతఁడీదగు గురుదక్షిణలు. గురుఁడు పితృతుల్యుఁడు; శిష్యుఁడు పుత్రృతుల్యుఁడు. కొడుకు తఁడ్రికి దక్షిణ నిచ్చుటయనిన లోకము నవ్విపోగలదు. ఇక నీ ప్రసంగమును జాలింపుము.

కౌత్సు: మహాత్మా! అట్లుకాదు. గురుదక్షిణ నర్పింపక నేను పితృగేహమునకుఁ బోనొల్లను.

గురుదక్షిణ విషయమున నిట్లు గురుశిష్యులనడుమ వాదప్రతివాదములు చెలరేగినవి. తన గురుభక్తిని బ్రకటింపఁ దత్తరముతో శిష్యుఁడుండెను. విద్యాధనుఁడగు గురుం డితర ధనమునొల్లని యభిమానధనుండై యుండెను. గురుని నిషేధానునయములు హెచ్చినకొలదియు శిష్యుని పట్టుదలయుఁ బెరుగుచుండెను. ఈ తరుణమున గురుఁడు శిష్యుని పీడ భరింపజాలని స్థితికివచ్చెను. తా నిచ్చిన విద్యకుఁ బ్రతిగా దక్షిణగొనుట యాత్మహత్యాపాతకముతో సమానమని వర తంతుని నిశ్చయము. వలదనిన శిష్యుఁడు మానువాఁడుకాఁడు. ఇక నేమి గతి? ఏది యుపాయము? ఆచార్యుని యాలోచనా తరంగము లాకాశపథమునంటెను. ఆశిష్యవత్సలుని మానసమున నొక్కయుపాయము తటుక్కున పొడగట్టెను. “అసాధ్య

మగు నొక్క కోరిక కోరితినా, దానితోఁ గొత్తుని మొగము
ప్రేలఁబడునని మహర్షి యాశయము. తోడనె యాతఁ
డిట్లనెను—

వర : వత్సా! నీ గురుకులవాస మెంతకాలమునుండి?

కొత్తు: మొన్న ముగిసిన శ్రావణికిఁ బదునాల్గువర్షములు
ముగిసినవి తండ్రీ!

వర : నావలన నీ వెన్నివిద్యల నార్జించితివి?

కొత్తు: పదునాలుగు!

వర : అయిన వినుము : నీవు హృదయపూర్వకముగ గురు
దక్షిణ నొసఁగఁదలఁతువేని పదునాల్గు విద్యలకుఁ బదు
నాలుగుకోట్ల సువర్ణములు నాకు దక్షిణ నొసంగుము.
పొమ్ము. గురువాంఛితమును దీర్పని శిష్యునకుఁ గీడు
మూఁడును సుమా!

కొత్తు: తండ్రీ, ధన్యుడను. సచ్చిష్యుని గురుభక్తియే
యసాధ్యమునుగూడ సుసాధ్యము గావింపఁగలదు.
గురుని యాశీర్వాదబలమున్న నీ దక్షిణాద్రవ్య మసా
ధ్యముకాదు. నేడే సుదినము. గురుప్రసాదము లభిం
చిననాటికంటె సుదినము వేఱొండుగలదే! దయా
మయా! యీమీ శిష్యపరమాణువు నాశీర్వదింపుఁడు.
అని వినఁముఁడై, సాష్టాంగపాతముగ గురుచరణము
లకుఁ బ్రణమిల్లి, తదాశిషములఁబొంది, ద్రవ్యమును సాధింపఁ
గొత్తుడు బయలువెడలెను.

ఇది ఒకటవ ప్రకరణము.

ద్వితీయ ప్రకరణము

ధనార్జనయత్నము

కొత్తన కిప్పుడు తలకుమించిన కార్యభారము పైఁ బడినది. అటునూతై నూతాతై నను, మిన్నువిటిగి మీదఁ బడినను గురుదక్షిణ తెచ్చి యర్పింపవలసినదే! కాని ఒక్కటా రెండో? పదునాలుగుకోట్ల సువర్ణములు!! ఎట్లు సంపాదించుట? ఒక సామాన్యుడు! కేవల విద్యాధనుడు!! గోచిపాత రాయఁడు!!! కొత్తుడెక్కడ? పదునాల్గుకోట్ల సువర్ణము లెక్కడ? త్రోవపొడుగునను కొత్తుని మెదడాలోచనా తరంగముల నుక్కిరిబిక్కిరయ్యెను. శ్రమనెఱుంగని హృదయా వేశముతో, ఆలోచనాభారముతో కొత్తుడరణ్య మార్గముం గడచి జనపదముల త్రోవఁబట్టెను.

“గమ్యస్థానమేది? ఎవ్వఁడీ ధనమునిచ్చు నుదాహరణ?” ఈ యాలోచనలతోఁ బ్రస్థానము సాగించుచున్న కొత్తుని హృదయమున నొక్క యూహతటిత్తు తళుక్కున మెఱసెను. హృదయశుద్ధిగల మహనీయులకు భగవంతుడు మార్గముం జూపుగాదే! రఘువు విశ్వవిజయముంగాంచి, విశ్వజిత్క్రితువు నాచరించుచున్నట్లు మున్నె వినియున్న వాడగుటచే నా యుదాహరి నామము కొత్తుని యుద్రిక్తహృదయమునఁ దోచెను. కాని యప్పుటికె రఘుమహారాజు సర్వస్వత్యాగముఁ

గావించి రిక్తుడయ్యెనని యీతఁడెఱుగఁడుగదా! మహా-
రాజు నామస్మరణమునఁ గొత్తుని హృదయకుసుమ మొక్క-
సారిగఁ బ్రపుల్లమయ్యెను; ఆతఁడి ట్లాలోచించెను—

“రఘువు సార్వభౌముఁడు; దానికితోడుగ మహా-
దార్యము, దానికిబృఢిగ విద్యాభిమానము, దానికి ముమ్మడు-
గుగ ఋషిధర్మ శౌరవము నా మహారాజున కుగ్గుబాలతో-
నలవడిన యుత్తమోత్తమ గుణములు. నా యీ మహోద్య-
మమును సఫలముగావించు నుత్తమవ్యక్తి మఱొక్కఁడు
నభూతోనభవిష్యతి.”

ఈ యాలోచన తోచినంతటనే కౌత్సుఁడు ద్విగుణీ-
కృతోత్సాహమున నయోధ్యానగర మూర్ధముం బట్టెను.
మితిలేని పట్టుదలతో నా యువకుఁడు గ్రామైక రాత్రముగఁ
బయనము సాగించి యొక్కనాఁటి కయోధ్యానగరమునఁ
బ్రవేశించి రాచనగరు సమీపించెను. ఆతని బ్రహ్మతేజము
ప్రథశ్రమమును మఱుఁగువడఁ జేయుటచే నాతని మొగమున
నలసటయే కాన్పింపకుండెను. ఆతఁడు తన రాజదర్శన వాం-
ఛను ద్వారపాలకుల కెఱిగించెను. ఆకాలమున మహారాజులు
సులభగమ్యులు. ఎవ్వారి కేని రాజదర్శనము సులభసాధ్యము.
మహారాజు తాను ప్రజాసేవకుఁడననియె తలఁచువాఁడగుటచేఁ
దదర్శనాభిలాషుల కెల్లపుడును రాజదర్శనము కోరఁగ నె-
లభించుచుండెడిది. ఒకద్వారపాలకుని మూలమునఁ గొత్తుఁడు
తన యాగమనవార్తనుజెప్పి పుత్తెంచెను.

రాజధర్మము

మహారాజతిథి సేవాధురంధరుడు. అందునను విన్నది వరతంతుశిష్యుని యాగమనముగూర్చి. కర్తవ్యముపట్ల నాలసించుటా మహారాజునకుఁ గిట్టనిపని. కావున నా ధర్మమూర్తి తనకు మిగిలిన మృత్యావ్రతమందర్భవ్య జలముఁగొని యతిథి నర్చింపనేగెను. ఆ మహారాజు కౌత్సమునిని యధా విధినర్చించి, పీఠమునం దధివసంపఁజేసి కరములు మోడ్చి యిట్లనియె—

రఘు : కుశాగ్రమతీ! సకలశిష్యగణమును దన జ్ఞానప్రకాశమున వెలిగింపఁజేయు మీ గురుప్రవరుడు వరతంతు ఋషికిఁ గుశలమా?

కౌత్స: రాజా! నీ రాజ్యమున ధర్మము పరిపూర్ణమైయుండ మముఁబోంట్ల కుశలమునకుఁ గొఱతయెట్టులు?

రఘు : కుటిలమతియగు దేవనాథుడు మీగురుని తపోభంగమునకై యచ్చరలఁ బంపుటలేదుకదా?

కౌత్స: అచ్చరలు వచ్చినను వారలమించు మచ్చెకంటు లే తెంచినను ధీరులచిత్తములు కలఁతనొందునా రాజా!

రఘు : సంతసము. మీ యిండ్లకే తెంచు నతిఘులకును మీకును వలసినంత గూహారమును జేకూర్చు మీ నీవారసస్యములు గ్రామవృషభాదులవలని కీడునకు లోనుగాక వర్దిల్లునా?

కౌత్స: ఆహా! రఘురాజశేఖరుని ధర్మశాసనమును మనో

వాక్కాయముల నాదరించుచున్న రాజ్యప్రజలు తమ పశు సంతతిని జాగరూకతతోఁ గాపాడుకొనుచుండుటచే మాసస్యముల కట్టియపాయ మెన్నఁడునులేదు.

రఘు : నిండు మనసుతో మీకు సకలవిద్యలఁ గఱపిన గురువఁ డేఁగ్యునివలన మీకు గార్హస్థ్య స్వీకారమున కనుజ్ఞ లభించెనని తలఁపవచ్చునా ?

కాత్మ : రాజా ! పరహృదయములఁ బసిపట్టఁజాలు నీ ప్రశ్న లెంతయు సముచితములు. విద్యలును బూర్తియైనవి. అసంతరాశ్రమ స్వీకారమునకై గురుననుమతియు లభించినది. కాని—

రఘు : అఁ, కాని — యని సందేహమెందులకు నాబూ ! కేవలము తమ దర్శనమాత్రమున నాకుఁ దృప్తికలుగదు. గురునానతి నేతెంచినను, స్వార్థకాంక్ష నేతెంచినను దమ కార్యమును బూర్తికావింపనిచో నాకుఁ దృప్తికలుగుటెట్లు ? శంకింపక నెలవిండు.

ఇట్లా విశ్వదాత మహోదారముగఁ బలికినను దన కర్హ్యమియఁబడిన మట్టిముంతనుబట్టి రాజు సర్వస్వదానముచే శూన్యుడై యుండుటెఱింగి తన పని యాతనివలనఁ దీటునను నాశవీడి కాత్మముని రాజున కిట్లనియె—

కాత్మ : రాజచంద్రా ! అరిజనుల కోర్కెలఁ దీర్చుటలో మీ కొలమువారికి సాటి యీ జగానఁ గానము. కాని...

రఘు : విప్రవరా ! అతిశయోక్తులచే మము లజ్జంపఁజేయ

కుండు. మీ మనోరథమును ముందు సెలవిండు.

కౌత్సు: కాలము మించినపిదప నిను యాచింపవచ్చినందులకుఁ బరితాపమగుచున్నది రాజా!

రఘు: మీ పరితాపమున కర్థములేదు! రఘువుకడకే తెంచిన పిదపఁ బరితాపపడువారలెంతదనుకఁ గలుగరైరి! శంక మాని మీ కోర్కెఁ దెల్పిన నీ సేవకుండు దాని నీడేర్ప సిద్ధముగనున్నాఁడు.

కౌత్సు: వదాన్యశిరోమణీ! నీ త్యాగము సుప్రసిద్ధము. సార్వభౌముడవగు నీవు విశ్వదాన మొసంగియుండుట ముదావహము. శూన్యఁడవయ్యును శోభాతిరేకమున వర్ధిలుట నీయందలి విశేషము. గురుధనమునకై నిను యాచింపవచ్చుటయె నాయీ రాకకుఁగల కారణము. సర్వస్వదానముఁ గావించియున్న నిన్నిపుడు యాచించుట మహాపచారము. కావున దీనిని మఱొక దాత నుండి పరిగ్రహింప యత్నింతును. చాతకము మేఘోదకమునకై యెదురుచూచునదైనను జలమునంతను వర్షించి శూన్యమైయున్న శరస్త్వమును యాచింప నిచ్చగింపదు కాదె! రాజా! నీకు శ్రేయమగుఁగాక! సెలవిమ్ము! పోయివత్తును.

అని పలికి మగిడిపోనున్న వరతంతు శిష్యునింగాంచి యా విశ్వదాత యిట్లనియె —

రఘు: విద్వన్మణీ! ఆగుమాగుము! నీవు గురునకీదలచిన

వస్తువెద్ది? అది యేపాటిది? సెలవిమ్ము.

మహారాజు మఱిమఱి యడిగినపుడు దులబరించుకొని పోవుట మోటకు తనమని భావించి యాకాత్ముడు గొంచె మూగి తనకును, గురునికిజరిగిని యెల్ల సంభాషణమును మహారాజునకుఁదెల్పెను. మఱల నా యిరువరక్కిల్లు సంభాషణము మొదలయ్యెను—

కొత్తు: భూనాథా! నీవర్హ్యమిచ్చిన మృత్పాత్రమే నీస్థితిని ఘోషించుచున్నది. ఇపుడు నీవు సార్వభౌముఁడవను బిరుదముచేమాత్రమే శోభిలుచున్నాఁడవని యెఱుఁగుచును. నాకు వలసిన గురుధనము మిక్కిలి యధికము.

కావున నినుమొగమోటమి నిఱికించుట నా కధర్మము.

రఘు : ఓహూ! పండితుఁడా! అర్థియై రఘువు కడకే తెంచిన వారలింతకు మున్నెన్నఁడును రిత్తవోయినదిలేదు. అట్టియెడ ‘ఒకమహాపండితుఁడు రఘువును యాచించి హతమనోరధుఁడై తిరిగిపోయె’నను క్రొత్తనింద నొకదానిని నా నెత్తి నెక్కింపకుము.

కొత్తు: అయిననిపుడు రఘుసార్వభౌముల యా దేశమేమని?

రఘు : సజ్జనాగ్రణీ! నీవు మాకుఁ బరమ పూజ్యుఁడవు! త్రేతాగ్నులతో విలసిల్లు నాయగ్నిశాలలో రెండు మూఁడు దినములుంటివా, నీకువలసిన ధనమునెల్ల నే సాధించియిత్తును.

చక్రవర్తి సత్యసంధుఁడని కొత్తుని విశ్వాసము. కావున

నాతఁడా వదాన్యుని విన్నపమునకుఁ దలయొగ్గి నిలిచిపోయెను. సార్వభౌముఁడును దానంతకుమున్నె పుడమి నెల్ల కొల్లఁగొట్టి నందున నింక భూలోకయాత్ర వ్యర్థమనియెంచి కౌత్సునికై తేఁదలఁచిన యా భూరివిత్తమును నవనిధీశ్వరుఁడగు కుబేరుని పలన రాబట్ట మనమున నిశ్చయించుకొనెను.

ఇది రెండవ ప్రకరణము.

తృతీయ ప్రకరణము

కు బేరునిపై యుద్ధప్రస్థానయత్నము

నాఁడు కడచినది. తెల్లవారినది. కు బేరునిపై దండయాత్రకుఁ దగిన సుముహూర్తమును పూజ్యవసిష్ఠులు నిర్ణయించిరి. నాటి ప్రాతఃకాలమునఁ బ్రయాణగ్నము నిశ్చయింపఁబడినది.

వసిష్ఠమహర్షి మంత్రోదకప్రభావమున రఘుచక్రవర్తి రథమున కాకాశ, సముద్ర, మహీధరములపై సయితము పయనించు శక్తి యీవఱకే కలదు. అట్టి పునీతమగు నరదమున నస్త్రశస్త్రాదుల నమరింపఁజేసి యా వీరవరుఁడు గోధూళికాలగ్నమున నందు శయనించెను. కు బేరునిపైఁ దాను సాగింపనున్న దండయాత్ర నొక సామంతరాజుపైఁ జేయు దానినిగానే యా విక్రమశాలి భావించెను.

ఆ రాత్రియెల్ల రథమే రాజునకు శయనాగారమైనది. ఆ మహావీరుఁడు కన్నుమూసినఁ గు బేర యుద్ధకలాపమే స్వప్నగతమై గోచరింపసాగెను. తన ప్రతాపమునకు వెఱచి కు బేరుఁడు యుద్ధములేకయే లొంగినట్లును, దనకుఁ గానుకలిచ్చి సంధిచేసికొనినట్లు నా వీరాధివీరుఁడు కలలు గనసాగెను.

క న క వ ర్ష ము

ఆహా! మహానుభావుల కలలు కల్లుకావు కాబోలు!

రాత్రి మూడుజాములు నిట్టి కలలతోఁ గడచినవి. నాలవ జామది. యానాఁడెంత మంచిదియొకదా! అలవాటుచొప్పున నా మహారాజు నాలవజామున మేల్కొంచి రథమును సాగింప నిచ్చగించు నవసరమున నాతని కోశగృహాధికారులగు నధికృతులు సవిస్మయములై పరుగుపరుగున నేతెంచి విప్పరిస మోములతో రాజున కెఱిగి యిట్లు విన్నవించిరి—

“మహాప్రభూ! జయము, జయము!! నేఁడొక వింత విషయము ఘటించినది. విశ్వజిన్యాగ దానములచే నొట్టి పోయిన మన కోశాగారములు హఠాత్తుగా నిపుడిపుడె గూక సమునుండి కురిసిన బంగరువానచే క్రిక్కిరిసిపోయినవి. ఇపుడు ధనగృహములం దెటుచూచినను రత్న, హేమములు కుప్పలు తిప్పలుగ నున్నవి. ఇంక దేవరయై ప్రమాణము.”

ఇట్లు విన్నవించిన యధికృతుల పలుకుల కలరి యా విశ్వవిజేత తోడనె రథావతరణంబు గావించి కాల్యకృత్యంబులఁ దీర్చుకొని శుచియై యగ్నిగృహంబున కరిగి యటనున్న యతిథి శేఖరుడగు కాత్సునికిని, ద్రేతాగ్నులకును బ్రణమిల్లి కాత్సుని వెంటనిడుకొని కోశగృహంబున కరిగెను.

అటఁ గోశగృహభాగంబులెల్ల రత్నప్రభలతోడను, హేమద్యుతులతోడను కనుల మిఱుమిట్లుగొల్పుచుండెను. అపారమగు నా భాసుర మణిహేమరాసులంగాంచి యక్కజంపడు నా యతిథి పెరలమూలమున నప్పటి విచిత్రవృత్తము నాలకించి రఘుమహారాజు శౌర్యసాహసములను లోలోన

మిక్కిలి మెచ్చుకొనెను. పిమ్మట నా రఘుకౌత్సుల కీరీతిఁ బ్రసంగము సాగెను.

వి వా ద ము

రఘు : పండితమండనా ! మీ మా గురువుల యాశీఃప్రభావమున మన యిరువురి యాశయములు ఫలించినవి. తమకై సాధింపఁబడిన యీ యర్థమును స్వీకరించి నను ధన్యునిఁ గావింపుఁడు.

కౌత్సు : రాజకులభూషణా ! నీ వితరణ మీవఱకె విశ్వవిఖ్యాతము. నీబోటి మహావదాన్యుఁడగు పాలకుఁడు కలుగు కతన దేశము సుభిక్షమై యలరారుచున్నది. కాని—

రఘు : ఆఁ ! కాని — ? సందేహమేల, సెలవిండు !

కౌత్సు : నా గురుఁడు ననుఁ గోరినది పదునాలుఁగుకోట్ల సువర్ణములు మాత్రము. నేను నిన్నర్థించినదియు నంతియె కదా ! అట్టియెడ నీ ధనరాశినెల్ల ననుఁ గొనిపోమ్మను టేటిధర్మము ? నిను నేఁ గోరినంతయెకాని యెక్కుడు ధనము నేనొల్లను.

రఘు : ఓహో ! నిష్కపటి ! అదేటిమాట ! ఈ ధనార్జన వ్యవసాయము నీకై జరిగినదెకాని మదర్థము కాదు. నీకై యన్యు లిచ్చినదానిని నేనెట్లు ముట్టుదును ? ఇదియెల్ల నీవ కొంపోవవలయును.

కౌత్సు : వితరణగుణ ధురంధరా ! ఇదియెల్ల నా కనవసరము. మున్ను గోరినదానికంటె నెక్కుడుగ నా గురుఁడును

స్వీకరించువాఁడు కాఁడు. కావున నా కోరినంతయె
నా కిచ్చిపంపుము.

ఇట్లు దాతృప్రతిగ్రహీత లిరువురును వివదించుకొను
నవసరమున రాజగురువగు వసిష్ఠమహర్షి యటకేతెంచెను.
ఆ యిరువుర వివాదము నాలించి యా బ్రహ్మర్షి చంద్రుఁ
డిట్లనియె—

తీర్పు

“కౌత్సకుమారా! ఇత్వాకు వంశజులు దాతలేకాని
ప్రతిగ్రహీత లెన్నటికినికాదు. కకుత్స్థవంశజుల ధర్మపాలనము
లోకవిశ్రుతము. వారి ధర్మరక్షికి రత్నగర్భయగు ధరామాత
సదా ముదమంది రాజ్యపాలనమునకై వలయు సంపదల కెన్న
టికిని లోటురానీయక ధనముల నీనుచుండును. నేఁడు సర్వస్వ
దానముచే రాజురిక్తుడై యుండుటను దలంచి, కుబేరదత్త
మగు దానిలోఁ గొంత రాజునకు దక్కింపదలంచుట నీ
యుచితజ్ఞతకుఁదగిన తార్కాణమే యగును. కాని నేనింతకు
ముందు వచించినట్లు మారాజు దాతయేకాని ‘ప్రతిగ్రహీత’
యను వాదునకుఁ దలయొగ్గనొల్లఁడు. కావున మఱుమాటా
డక యీ దానమును బ్రతిగ్రహించుటయే నీకుఁ బరమ
ధర్మము.” అనవుడుఁ కౌత్సుడు పరమా నందమంది
యిట్లనియె—

“మహర్షీ! మీ నిర్ణయ మనుల్లంఘ్యము. ఒకవైపున
రాజశాసనము; మఱొక్కయెడ ఋషిరాజు నాదేశము. ఇట్టి

పట్టున నేనెట్టులు దీనిఁదప్పించు కొనఁగలను?” అని పలికి రాజు దిక్కుగనుంగొని—

అభినందనము — ఆశీర్వాదము

“సార్వభౌమా! ధన్యుడను! నీధర్మరక్తియే నన్నాచార్య ఋణమునుండి ముక్తునిఁ గావించినది. ఇక నా ప్రయాణమున కనుమతింపుము.” అనిన కౌత్సుని పలుకుల కలరి రఘుచక్రవర్తి తనభటులచే మూర్ఖులఁది గుఱ్ఱములను, లొట్టియనులదెప్పించి యా హేమరాశినెల్ల సంచులఁగట్టించి వాటిపై నెక్కించి కౌత్సునకుఁ బ్రణమిల్లి, వినముఁజై, నిలిచి యుండెను. అంతకౌత్సుఁడు మహారాజు నభినందించువాఁడై యిట్లనియె—“వదాన్యరత్నమా! ప్రజల కధీశ్వరుఁడవు నీవు! న్యాయముగ సంపాదించుట, ఆర్జించిన దాని నభివృద్ధి గావించుట, పెంచిన దానిని రక్షించుట, కాచినదానిని యోగ్యులకిచ్చుటయునను నలుతెఱఁగుల రాజవర్తనమును నీవుతప్పక యున్నాడవు. అట్టి నీమనోరథమును భువియెకాక నివియును బీడికి యిచ్చుటబ్బురమా! ఇట్టి శుభసమయమున నిన్నెట్లాశీర్వ దింతునాయని యాలోచించుచున్నాడను.

“హస్తి, రథ, హయ, రాజ్యాదిసంపదలెల్ల నీ కిది వఱకె యబ్బియున్నవి. కావున నివియె నీకు మఱలఁ గలుగు వలయుననుట నిష్ప్రయోజనము. సర్వసంపన్నుడవగు నీ కింకొక్కటిమాత్రము వాంఛింపఁదగినది కలదు. అది సుపుత్రా వాప్తి. కావున సుగుణశాలివగు నిన్ను నీ తండ్రి పుత్తునిగాఁ బడసినట్టులె నీవును నీ కనురూపుఁడగు సుగుణాకరునిఁ బుత్తునిగాఁ బడయుము. విశ్వపాలన సమర్థమగు నీ కోశమునెల్ల

సకల యాచకులకును, నాకును దానముగావించిన మహాదాత వగు నీకు 'విశ్వదాత' యను బిరుద మాచంద్రతారార్కమై యలరుఁగాత! భావికాలమున నీ వంశమువారగు పాలకులెల్ల దును నీ కీర్తిని సుప్రతిష్ఠితము గావించువారలై న్యాయ్య పాలనము నెఱపుదురు కాక!

“సకల గోసంతతికిని బ్రజాళికిని శుభమగుఁగాక! నీపాలనమున లోకులు సుఖులుగను, పృథివి సస్యప్రపూర్ణ యును, దేశము ఖోభరహితమును, అపుత్త్రకులు పుత్త్రీవంతులు గను, పుత్త్రీవంతులు మనుమల తాతలుగను, నిర్ధనులు ధన ప్రపూర్ణులుగ నై శతంజీవులగుదురు గాక!” యని యాశీర్వదించి, బ్రహ్మర్షి వసిష్ఠునకుఁబ్రణమిల్లి యా ముసీంద్రు నాశిషములఁ గొని యా యొంటెలబాదను వెంబడించిపోయెను.

అట్టియెడ నయోధ్యావాసులగు జనులెల్లరు నా విచిత్ర వ్యక్తుల వృత్తమునుగాంచి నివ్వెఱపడి వారి ననేకభంగులఁ గీర్తించిరి. ఇందు చిత్రమేమన, ఒకవంక గురునక్షై వలసిన దానికంటె నెక్కుడుగ నొల్లని ప్రతిగ్రహీత కౌత్సుఁడు; మఱి యొక్కదిక్కున యాచకుని వాంఛితమునకన్న మిన్నగ నిచ్చిన వదాన్యుఁడు రఘువు — ఇట్టి లోకోత్తరవ్యక్తులఁగని ప్రజలు పరమాశ్చర్యమగునై యుండిరి. అట్టియెడ నటఁ గూడియున్న చూపఱుల నోళ్లనుండి “జయవిశ్వదాతా; జయ సార్వభౌమా” యను నినాదము లప్రయత్నముగ నుప్పతిల్లి, భూమ్యాకాశముల మాఱుమ్రోగించుటతో నెల్లరు గృహోన్ముఖులు కాఁజొచ్చిరి.

మంగళం మహత్

మా ది రి ప్ర శ్న లు

పూ ర్వ ఖం డ ము

ప్రథమ ప్రకరణము

1. ఆయోధ్యానగరమును స్వభాషలో వర్ణింపుము.
2. దిలీపచక్రవర్తియొక్క సుగుణములను గూర్చి విపులముగా వర్ణింపుము.
3. త్రివర్గమనగానేమి? దానిని సాధించుటవలన మానవులకు లభించు నదేమి?
4. త్రివర్గములను సాధించుట కనువగు ఆశ్రమములెన్ని? వాటి షేగ్లెవ్వి? వాటిలో రెండవ యాశ్రమముయొక్క ప్రాముఖ్యమేమి?
5. దిలీపుని హృదయమున చిరకాలమునుండి నిలిచియున్న వాంఛిత మెది? దానిని నెఱవేర్చుకొనుట కొ మహారాజు చేసినదేమి?

ద్వితీయ ప్రకరణము

1. దిలీపదంపతుల వనయాత్రను స్వభాషలో వర్ణింపుము.
2. వసిష్ఠాశ్రమము చేరిన దిలీపచక్రవర్తి తన మనోరథమునుగూర్చి మహర్షి కేమని విన్నవించెను?
3. దిలీపుని సంతానహీనతకుఁ గల కారణమునుగూర్చి వసిష్ఠుడు వచించినదేమి? సంతానప్రాప్తికాతఁడు చెప్పిన యుపాయమేమి?
4. నందిని రూపమును స్వభాషలో వర్ణింపుము.
5. దిలీపునకు వసిష్ఠు లాదేశించిన వ్రతాచరణ విధానమెట్టిది?

తృతీయ ప్రకరణము

1. దిలీపనరపతి 21 దినములును నందిని నెట్లు నేవించెను?
2. ఇరువదిరెండవ వ్రతదినమున దిలీపునకు కలిగిన యాపద యెట్టిది? దానినుండి యాతఁడెట్లు విముక్తుఁడు కాఁగలిగెను? లేదా నందిని దిలీపుని పరీక్షించుట కెట్టి పన్నుగడ పన్నెను?

3. అరణ్యములో సింహ, దిలీపులకు జరిగిన సంభాషణ సారమును సంవాదరూపమున స్వభాషలో వ్రాయుము.
4. మాయసింగముయొక్క వృత్తాంతమునుగూర్చి నందిని తెల్పినదేమి?
5. నందిని యనుగ్రహమున దిలీపునకుఁ గలిగిన ఫలితమెట్టిది?

చతుర్థ ప్రకరణము

1. రఘుజననవేశ కన్నట్టి నశుభశతునములను పేర్కొనుము.
2. రఘు జన్మోత్సవమును వర్ణింపుము.
3. లోకమునఁ దల్లిదండ్రులకు, తమ పిల్లలకు పేరుపెట్టుటలో గలుగు బాధలెట్టివి?
4. దిలీపుఁడు తన సుతునకు 'రఘువు' అను పేరేలపెట్టెను?
5. విద్యాభ్యాసమునకు వలయు ధీగుణములెవ్వి? రఘువుయొక్క విద్యాభ్యాసమును గూర్చి వివరింపుము.

పంచమ ప్రకరణము

1. ఇంద్రుఁడు రఘుని యశ్వమునేల దొంగిలించెను? దానిని రఘు వెట్లు కనుగొనఁగలిగెను?
2. ఇంద్ర, రఘువుల యుద్ధమునకు మున్ను వారిరువురకు జరిగిన సంభాషణమును సంవాదరూపమున స్వభాషలో వ్రాయుము.
3. ఇంద్ర రఘువుల యుద్ధమును స్వభాషలో సంగ్రహముగా వర్ణింపుము.
4. తన యశ్వమును ఇంద్రునకు విడిచియే తిరిగిపోయిన రఘువు విజయ యనఁదగునా? అయినచో నా యంశమును సకారణముగ సమర్థింపుము.
5. "పుత్రులచే లక్ష్మీకరగ్రహణము చేయించి వార్ధకమున వానప్రస్థులగుట యిత్వైకుల కులవ్రతముగదా!" ఈ వాక్యార్థమును సందర్భ సహితముగ వివరింపుము.

షష్ఠ ప్రకరణము

1. తండ్రివలన రాజ్యాధికారమును బొందిన రఘువెట్లు భాసిల్లెను ?
2. దిగ్విజయయాత్రకు వెడలుటకు ముందు రఘుమహారాజు ఆచరించిన యాచారము లెట్టివి ?
3. విజయయాత్రకు బయల్పెడలిన సందర్భమున నగరమున నాతనికి గలిగిన పురస్కారమెట్టిది ?
4. రఘుమహారాజు ఏయే దేశముల జయించెను ? ఆయా దేశముల నప్పడు జరిగిన విశేషములెవ్వి ?
5. “విశ్వజిద్యాగము”ను చేయుట కర్హులెవ్వరు ? రఘుమహారాజు కావించిన విశ్వజిద్యాగమును పూర్తిగా వర్ణింపుము.

ఉత్తర ఖండము

ప్రథమ ప్రకరణము

1. పూర్వకాలమున విద్యాభ్యాసమెట్లు జరుగుచుండెడిది ?
2. పూర్వము విద్యార్థులకు, గురువులకును పరస్పర మెట్టి సంబంధ ముండెడిది ?
3. ఆనాటి శిష్యధర్మములలో ప్రధానమని విశ్వసింపబడు ధర్మ మెద్ది ?
4. కాత్వముని వృత్తాంతమును సంగ్రహముగా తెల్పుము.
5. గురుదక్షిణ విషయమున కాత్వ, వరతంతులకు జరిగిన వివాదమును వివరింపుము. (లేక, సంవాదరూపమున వ్రాయుము.)
6. తుదకు వరతంతువు కాత్వున కెట్టి గురుదక్షిణను విధించెను ? సకారణముగ అందలి మంచి, చెడ్డలను వివరింపుము.

ద్వితీయ ప్రకరణము

1. దక్షిణాద్రవ్యమును సాధించుటకై కాత్వుడు ఎవ్వరి నాశ్రయించెను ? అప్పుడా యాశ్రయింపబడిన మహనీయుఁ డెట్టి సిద్ధి యందుండెను ?

2. కాత్సుడు రఘువును చేరినపుడు వారిరువురకు జరిగిన సంభాషణ నును వివరింపుము.
3. రఘుమహారాజు కాత్సున కీదలంచిన ద్రవ్యమునెట్లు సాధింపఁ దలచెను ?

తృతీయ ప్రకరణము

1. రఘువుయొక్క కోశాగారము హఠాత్తుగా నిండుటకుఁ గారణ మేమి ?
2. దానము నిచ్చువిషయమునను, స్వీకరించువిషయమునను రఘు, కాత్సుల కేమి కారణములచే నెట్టి వివాదము కలిగెను ? దానిని ఎవ్వ రెట్లు తీర్చిరి ?
3. రఘువునుండి దానమును స్వీకరించిన కాత్సుడు రాజు నెట్లాశీర్వాదిం చెను ?
4. 'విశ్వదాత' యను ఋషివృత్తికిఁ గలిగెను ? దాని యర్థ మేమి ?
5. ఈ గ్రంథములోని క్రిందివారి చరిత్రములనుండి నేర్చుకొనదగిన సుగుణములెవ్వి ? —
  - (1) దిలీపమహారాజు.
  - (2) వసిష్ఠ మహర్షి.
  - (3) సుదక్షిణాదేవి.
  - (4) రఘుమహారాజు.
  - (5) వరతంతు మహర్షి.
  - (6) కాత్సుడు.

